

**Reducing Space Threats in the Light of Soft Law:
A Case Study of General Assembly
Resolution 75/36 (2020)
(Original Research)**

Elham Aminzadeh*
Mohammad Moghaddami**
Rana Madadi***

(DOI) : 10.22066/CILAMAG.2023.707229

Date Received: 26 Feb.2023

Date Accepted: 12 June.2023

Abstract

Today, several factors threaten space assets, and the weaponisation of outer space is among the most important ones. Therefore, preventing the weaponisation of space is of high priority to States. In this regard, there have been many efforts in the two dimensions of Hard Law and Soft Law during the last decades, which have often faced failure. However, in recent years, the trend towards Soft Law to prevent or reduce space threats has increased among States. Resolution 75/36 (2020) entitled "Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behavior" is one of the latest resolutions of the United Nations General Assembly concerning this issue, which has been highly accepted by States. This Resolution is of importance because, unlike previous resolutions, it emphasizes the "behaviour" of States. This article tries to answer the question of how the mentioned resolution as an example of Soft Law is effective in reducing the threat of space assets.

Keywords

Weaponisation of Space, Space Threat, Space Law, Soft Law, Disarmament, Responsible Behaviours, Arms Race

---

* Associate Professor, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. eaminzadeh@ut.ac.ir

** Ph.D. Student in International Law, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. moghaddami.m@ut.ac.ir

*** Corresponding Author: M.A. in International Law, Department of International Law, Faculty of Law, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran. r.madadi@ut.ac.ir

کاهش تهدیدات فضایی در پرتو حقوق نرم: مطالعه موردی قطعنامه ۷۵/۳۶ (۲۰۲۰) مجمع عمومی (پژوهشی)

الهام امین‌زاده *

محمد مقدمی **

رعنا مددی ***

(DOI) : 10.22066/CILAMAG.2023.707229

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۷

چکیده

امروزه عوامل متعددی دارای‌های فضایی را تهدید می‌کنند که مسلح‌شدن فضای ماورای جو، یکی از مهم‌ترین این عوامل است. از این‌رو پیشگیری از تسلیحاتی‌شدن فضا برای دولت‌ها از اولویت بسزایی برخوردار است. در این راستا طی دهه‌های اخیر تلاش‌های متعددی در دو بُعد حقوق سخت و حقوق نرم صورت گرفته است که اغلب با شکست روبه‌رو بوده‌اند. با وجود این، در سال‌های اخیر، گرایش به حقوق نرم برای پیشگیری یا کاهش تهدیدات فضایی در بین دولت‌ها افزایش یافته است. قطعنامه ۷۵/۳۶ (۲۰۲۰) با عنوان «کاهش تهدیدات فضایی از طریق هتجارها، قواعد و اصول رفتار مسئولانه»، یکی از آخرین قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد در این خصوص است که از مقبولیت بالایی در بین دولت‌ها برخوردار شده است. این قطعنامه از آن جهت اهمیت دارد که برخلاف قطعنامه‌های پیشین در این زمینه، بر «رفتار» دولت‌ها تأکید دارد. این نوشتار در صدد پاسخگویی به این پرسش است که قطعنامه یادشده به‌عنوان مصدق‌ی از حقوق نرم، چگونه در کاهش تهدید دارای‌های فضایی مؤثر است.

واژگان کلیدی

تسلیحاتی‌شدن فضا، تهدید فضایی، حقوق فضا، حقوق نرم، خلع سلاح، رفتار مسئولانه، مسابقه تسلیحاتی

eaminzadeh@ut.ac.ir

* دانشیار گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

moghaddami.m@ut.ac.ir

** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

r.madadi@ut.ac.ir

*** نویسنده مسئول، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشکده‌گان فارابی دانشگاه تهران، قم

مقدمه

امروزه استفاده از فضای ماورای جو برای اهداف نظارتی و ارتباطات، به گونه‌ای گسترده شده است که عملاً منع فعالیت‌های نظامی در فضا ممکن نیست^۱ و این فضا، عرصه‌ای برای رقابت قدرت‌های بزرگ شده است.^۲ پیشرفت در فناوری ضدماهواره، وابستگی فزاینده به ماهواره‌های غیرنظامی و نظامی، آسیب‌پذیری ماهواره‌ها، آزمایش دستگاه‌های تخریب‌کننده مولد پسماند، از جمله عواملی هستند که زنگ خطری جدی برای وقوع مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو به حساب می‌آیند و دولت‌ها را ترغیب کرده‌اند تا دارایی‌های فضایی خود را به شیوه‌هایی از جمله از طریق تسلیحاتی کردن تدریجی فضا حفظ کنند.^۳

از آنجا که دارایی‌های فضایی برای امنیت ملی حیاتی هستند، باید از آن‌ها محافظت شود. بنابراین دولت‌ها باید برای جنگ‌های فضایی و حفاظت از دارایی‌های فضایی خود کاملاً آماده باشند.^۴ اصطلاح دارایی فضایی در معاهدات فضایی به کار نرفته است. در این معاهدات، بارها از اصطلاح شیء فضایی استفاده شده اما در هیچ‌یک از آن‌ها تعریف نشده است. ماده ۱(د) «کنوانسیون مسئولیت بین‌المللی در قبال خسارات ناشی از اشیاء فضایی» ۱۹۷۲ (کنوانسیون مسئولیت)^۵ و ماده ۱(ب) «کنوانسیون ثبت اشیاء پرتاب‌شده به فضای ماورای جو» ۱۹۷۵ (کنوانسیون ثبت)^۶ به توضیح این اصطلاح بسنده کرده‌اند. به موجب این مواد، «اصطلاح شیء فضایی» شامل قطعات یک شیء فضایی و وسیله پرتاب و قطعات آن است. اصطلاح دارایی فضایی در «پروتکل کنوانسیون منافع بین‌المللی در تجهیزات سیار در خصوص موضوعات خاص دارایی‌های فضایی» ۲۰۱۲ تعریف شده است. پروتکل یادشده، دارایی فضایی را «به معنای هر دارایی قابل شناسایی منحصر به فرد ساخت بشر در فضا یا طراحی‌شده برای پرتاب به فضا» تعریف کرده است و آن را شامل فضاپیما (مانند ماهواره، ایستگاه فضایی، ماژول فضایی، کپسول فضایی، وسیله نقلیه فضایی یا وسیله پرتاب با قابلیت استفاده مجدد)، محموله (مخابراتی، ناوبری، رصدی، علمی و غیره) و بخشی از یک فضاپیما یا محموله، مانند یک فرستنده که ممکن است طبق مقررات، ثبت جداگانه شود، همراه با کلیه لوازم جانبی، قطعات و تجهیزات نصب‌شده،

1. Tannenwald, Nina, "Law Versus Power on the High Frontier: The Case for a Rule-based Regime for Outer Space", *Yale J. Int'l L.*, Vol. 29, Iss. 2, 2004, p. 377.

2. Yoo, John, "Rules for the Heavens: The Coming Revolution in Space and the Law of War", *University of Illinois Law Review*, Vol. 2020, Iss. 1., 2020, p. 159.

3. Hao, Liu, Fabio Tronchetti, "United Nations Resolution 69/32 on the "No First Placement of Weapons in Space": A Step forward in the Prevention of an Arms Race in Outer Space?", *Space Policy*, Vol. 38, 2016, p. 2.

4. Jakhu, Ram S., Chen, Kuan-Wei, Bayar Goswami, "Threats to Peaceful Purposes of Outer Space: Politics and Law", *Astropolitics*, Vol. 18, Iss. 1, 2020, p. 30.

5. Liability Convention: Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (1971).

6. Registration Convention: Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (1975).

تعبیه‌شده یا پیوست‌شده و تمام داده‌ها، راهنماها و سوابق مربوط به آن‌ها می‌داند.^۷ هرچند دو اصطلاح دارایی فضایی و شیء فضایی مفاهیمی جداگانه هستند، با یکدیگر همپوشانی نیز دارند.^۸ در این نوشتار، مقصود از اصطلاح دارایی فضایی، هر آن چیزی است که احتمال هدف قرارگرفتن آن در حملات فضایی وجود دارد و از لحاظ فضایی ارزشمند تلقی می‌شود، مانند ماهواره‌ها، ایستگاه‌های زمینی و داده‌ها.

اهمیت دارایی‌های فضایی و نگرانی از هدف‌قرارگرفتن آن‌ها، پیشگیری از تسلیحاتی‌شدن فضای ماورای جو را به اولویت برای دولت‌ها تبدیل کرده است. تا کنون پیشنهادهای متعددی برای توقف مسابقه تسلیحاتی در فضا و اجتناب از تخریب عمدی اشیاء فضایی ارائه شده است؛^۹ می‌توان این موارد را به دو دسته اصلی طبقه‌بندی کرد: دسته اول شامل پیشنهادهایی است که از رویکرد حقوق سخت یعنی تصویب سند الزام‌آور، به‌عنوان مثال، انعقاد یک معاهده در خصوص منع استقرار و استفاده از سلاح در فضای ماورای جو، حمایت می‌کنند. دسته دوم، رویکرد حقوق نرم، مانند تصویب اسناد غیرالزام‌آور را دنبال می‌کند که به موجب آن، قواعد رفتاری را برای فعالیت‌های فضایی تعیین می‌کنند.^{۱۰} بررسی سابقه قطعنامه‌ها و اسناد بین‌المللی این حوزه، به‌وضوح نشان می‌دهد که پیشنهادهای دسته اول به نتیجه نرسیده، اما گرایش به پیشنهادهای دسته دوم در سال‌های اخیر، روز به روز افزایش یافته است.

یکی از مصادیق حقوق نرم، قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد است. مجمع عمومی قطعنامه‌های متعددی در خصوص پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو به تصویب رسانده است. قطعنامه ۷۵/۳۶ (۲۰۲۰) با عنوان «پیشگیری از تهدیدات فضایی از طریق هنجارها، قواعد و اصول رفتار مسئولانه»، از جمله مهم‌ترین مواردی است که در سال‌های اخیر به تصویب مجمع عمومی رسیده است.

در این نوشتار به منظور پاسخ به این مهم که چگونه قطعنامه یادشده، به‌عنوان حقوق نرم، می‌تواند در کاهش تهدیدات فضایی مؤثر باشد، پس از معرفی حقوق نرم، بیان ویژگی‌های مثبت و منفی آن و جایگاه حقوق نرم در حقوق بین‌الملل فضا، قطعنامه یادشده به‌عنوان یکی از

7. Protocol to the Convention on International Interests in Mobile Equipment on Matters Specific to Space Assets (2012), art. 1(2)(k).

۸. برای مطالعه بیشتر درخصوص مفهوم اصطلاح‌های شیء فضایی و دارایی فضایی و تفاوت آن‌ها، ن. ک.:

Zheng, Pai, Wang, Ruo, "“Space Asset” Under the Space Protocol to the Cape Town Convention and the Related Issues Under International Space Law", Nyulawglobal, 2023, available at: https://www.nyulawglobal.org/globalex/Space_Asset_Protocol_Cape_Town_Convention1.html, accessed: June 3, 2023.

9. Tronchetti, Fabio, "A Soft Law Approach to Prevent the Weaponisation of Outer Space", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, p. 386.

10. *Ibid.*

مصادیق حقوق نرم بررسی شده است.

با عنایت به فقدان ادبیات حقوقی کافی به زبان فارسی در حوزه تهدیدات فضایی، پژوهش حاضر جزو معدود مواردی است که به نقش حقوق نرم در کاهش تهدیدات فضایی پرداخته است. در مقایسه با آثار انگلیسی که در این حوزه منتشر شده است نیز به نظر می‌رسد با توجه به موضوع این نوشتار که مشخصاً به بررسی قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی به‌عنوان مصدق‌ای از حقوق نرم و پیشینه و تأثیرگذاری آن بر کاهش تهدیدات فضایی پرداخته، از وجوه کاملاً نوآورانه‌ای برخوردار است.

۱. حقوق نرم و ویژگی‌های آن

۱-۱. تعریف حقوق نرم

تا کنون در هیچ‌یک از رشته‌های حقوق بین‌الملل و روابط بین‌الملل، اجماعی در خصوص تعریف حقوق نرم صورت نگرفته است؛^{۱۱} عدم دستیابی به تعریفی واحد، از آنجا ناشی می‌شود که نه تنها در اسناد بین‌المللی، تصریحی بر تعریف این مفهوم دیده نمی‌شود، بلکه در دکترین حقوقی نیز اختلاف‌نظرهای جدی وجود دارد که دستیابی به یک تعریف واحد را بسیار دشوار کرده است.^{۱۲}

در این خصوص، شایان توجه است که عقل‌گرایان، حقوق سخت و حقوق نرم را دارای ویژگی‌های متمایزی می‌دانند. به علت این تمایزها، از آن‌ها در زمینه‌های متفاوتی استفاده می‌شود. اما ساختارگرایان به دلیل انعطاف‌پذیری و عدم تمایل به اجبار، اسناد حقوق نرم را ترجیح می‌دهند. پوزیتیویست‌ها نیز از وجود اسناد حقوق سخت حمایت و اهمیت اسناد حقوق نرم را انکار می‌کنند.^{۱۳} به عقیده آن‌ها حقوق نرم از ماهیت حقوقی برخوردار نیست، بلکه اصطلاحی زائد است و حتی خطری برای حقوق بین‌الملل تلقی می‌شود.^{۱۴}

به‌طور کلی می‌توان دیدگاه‌های مرتبط با حقوق نرم را به دو دسته تقسیم کرد. عده‌ای از حقوق‌دانان، معاهدات الزام‌آوری را نیز که تعهدات مندرج در آن‌ها از جنس تعهدات نرم است،

11. Nadarajah, Hema, "Soft Law and International Relations: The Arctic, Outer Space, and Climate Change", A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, the Faculty of Graduate and Postdoctoral Studies (Political Science), The University of British Columbia (Vancouver), 2020, p. 9.

12. محمدحسین رضانی قوام‌آبادی و محمد علیپور، «ماهیت و کارکرد حقوق نرم در آرای دیوان بین‌المللی دادگستری»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۱، ۱ (۱۴۰۰): ص ۳۷۸.

13. Maxim, Felicia, "Hard Law versus Soft Law in International Law", Conferinta Internationala de Drept, Studii Europene si Relatii Internationale, 2020, pp. 122-123.

14. Brunnee, Jutta, "Sources of International Environmental Law: Interactional Law", in: Samantha Besson, Jean d'Aspremont (eds.), *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 12.

حقوق نرم تلقی کرده‌اند. گاه از چنین معاهداتی به‌عنوان «حقوق نرم قانونی»^{۱۵} یاد می‌شود. برای مثال، از منظر این صاحب‌نظران، برخی مقررات مندرج در معاهدات فضایی ویژگی‌هایی دارند که آن‌ها را به مفهوم یادشده نزدیک می‌کند. ماده ۱ «معاهده اصول حاکم بر فعالیت دولت‌ها در اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو، شامل ماه و سایر اجرام آسمانی» ۱۹۶۷ (معاهده فضای ماورای جو)^{۱۶} نمونه‌ای از این مقررات است. تعهد مندرج در این ماده مبنی بر اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو به نفع و سود تمامی دولت‌ها یک تعهد نرم یا حداقل تعهدی بینابین است، چرا که در بسیاری موارد، رعایت یا تأیید انطباق این تعهد غیرممکن به نظر می‌رسد. روشن نیست عبارت «تا حد امکان و در اسرع وقت» مندرج در ماده ۴(۳) کنوانسیون ثبت،^{۱۷} تعهدی نرم محسوب می‌شود یا خیر.^{۱۸}

«مشکل تکلیف پیش‌بینی‌شده در این بند از ماده نیز عدم تعیین چارچوب زمانی مشخص برای ارائه اطلاعات است که سبب ایجاد پراکندگی در عملکرد دولت‌ها شده است. برخی دولت‌ها مانند ایالات متحده، اطلاعات خروج از مدار ماهواره‌های خود را ماهانه یا فصلی به‌روزرسانی می‌کنند اما سایر دولت‌ها در این رابطه رویه منظمی را در پیش نگرفته‌اند».^{۱۹}

برخی دیگر نیز معتقدند مقصود از اسناد حقوق نرم، اسناد مکتوبی است که ریشه در منابع سنتی حقوق بین‌الملل عمومی ندارد و اساساً به موجب آن‌ها استانداردهای رفتاری تعیین شده است.^{۲۰} مطابق این دیدگاه، «حقوق نرم»، بر توافق‌ها، اعلامیه‌ها و اصولی که از نظر حقوقی الزام‌آور نیستند، از جمله قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد دلالت دارد.^{۲۱} در این نوشتار، مقصود از حقوق نرم به دیدگاه اخیر نزدیک‌تر است. با توجه به آنچه در خصوص تعریف حقوق نرم بیان شد، ویژگی‌های مثبت و منفی مشترکی برای حقوق نرم قابل تصور است که در ذیل، برخی از این ویژگی‌ها مطرح شده‌اند.

15. Legal Soft Law

16. Outer Space Treaty: Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (1967).

17. Registration Convention: Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (1975).

18. Freeland, Steven, "The Role of 'Soft Law' in Public International Law and its Relevance to the International Legal Regulation of Outer Space", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, p. 20.

۱۹. الهام امین‌زاده، یونس علاقه‌بند حسینی و محمد سعیدی، «حقوق بین‌الملل فضا: موافقت‌نامه امداد و نجات فضاوردان و کنوانسیون ثبت اشیاء فضایی»، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳): ۱۱۴.

20. Freeland, "The Role of 'Soft Law' in Public International Law and its Relevance to the International Legal Regulation of Outer Space", *op.cit.*, p. 19.

21. Freeland, Steven, "For Better or for Worse?: The Use of 'Soft Law' within the International Legal Regulation of Outer Space", *Annals of Air And Space Law*, 36, 2011, p. 409.

۲-۱. ویژگی‌های مثبت و منفی حقوق نرم

الف. ابعاد مثبت حقوق نرم

(۱) هزینه کم

مزیت اصلی حقوق نرم که محبوبیت چنین اسنادی نزد دولت‌ها را به دنبال داشته، نسبت به حقوق سخت، کم‌هزینه بودن آن است.^{۲۲} از یک سو هزینه‌های مربوط به مذاکره، تهیه پیش‌نویس و تصویب، و از طرف دیگر، هزینه نقض اسناد حقوق نرم به مراتب پایین‌تر از اسناد حقوق سخت است.

(۲) ابزاری مناسب برای توسعه حقوق بین‌الملل

رسیدن دولت‌ها به توافق در قالب‌های غیرالزام‌آور می‌تواند دولت‌ها را قادر سازد تا تعهداتی را که در قالب معاهده، حاضر به پذیرش آن نبودند، بپذیرند یا آن‌ها را به شکل دقیق‌تر و مفصل‌تری که در آن مقطع در یک معاهده قابل توافق نبود، تدوین کنند. بنابراین، حقوق نرم به دولت‌ها این امکان را می‌دهد تا در زمانی که نمی‌خواهند آزادی عمل خود را تحت‌الشعاع قرار دهند، به‌طور جمعی با یک مشکل مقابله کنند. از این‌رو می‌توان حقوق نرم را ابزار مفیدی برای توسعه حقوق بین‌الملل در زمینه‌های نسبتاً جدید مانند حقوق بشر، حفاظت از محیط‌زیست یا حقوق فضا دانست.^{۲۳}

(۳) انعطاف‌پذیری

اسناد بین‌المللی حقوق نرم، به دلیل ماهیت غیرالزام‌آوری که دارند، آسان‌تر و سریع‌تر توسط دولت‌ها پذیرفته می‌شوند. چنین موافقت‌نامه‌هایی به راحتی مورد اصلاح یا تجدیدنظر قرار می‌گیرند یا حتی کنار گذاشته می‌شوند. اسناد حقوق نرم در اجرا نیز انعطاف‌پذیر بوده و به دولت‌ها اجازه می‌دهند ملزومات حقوق نرم را با ویژگی‌های خاص سیاسی، اقتصادی، حقوقی، اجتماعی، تاریخی و فرهنگی خود تطبیق دهند.^{۲۴} تکمیل، اصلاح یا جایگزینی اسناد حقوق نرم نیز با توجه به تشریفات اندک آن، نسبت به اسناد بین‌المللی حقوق سخت با سهولت بیشتری محقق می‌شوند.^{۲۵}

22. Abbott, Kenneth W., Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance", *International Organization*, Vol. 54, Iss. 03, 2000, p. 434.

23. Boyle, Alan, "The Choice of a Treaty: Hard law versus Soft Law", in: Malone Chesterman, Ivanovic Villalpando (eds.), *The Oxford Handbook of United Nations Treaties*, Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 102.

24. Tarelli, Elis, "The Strengths and Weaknesses of Soft law as a Source of International Financial Regulation", 2009, p. 5.

25. Boyle, *op.cit.*

(۴) ظرفیت تبدیل به حقوق سخت

حقوق نرم در فرایند شکل‌گیری حقوق سخت به‌ویژه در قالب معاهدات بین‌المللی از ظرفیت چشمگیری برخوردار است. در واقع این اسناد، دولت‌ها را به تدریج، آماده پذیرش اسناد سخت می‌کند.^{۲۶} برای مثال، اصول مندرج در «اعلامیه اصول حقوقی حاکم بر فعالیت‌های دولت‌ها در اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو»^{۲۷} ۱۹۶۳ که قطعنامه مجمع عمومی بود، پس از چهار سال با اندکی تغییر در معاهده فضای ماورای جو گنجانده شد.^{۲۸} اسناد حقوق نرم همچنین می‌توانند زمینه تصویب قوانین ملی را فراهم کنند. برای مثال، اصول مندرج در قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد با عنوان «اصول مربوط به سنجش از دور زمین از فضا»^{۲۹} ۱۹۸۶ در قوانین و مقررات فضایی ملی بسیاری از دولت‌ها گنجانده شده است.^{۳۰}

حقوق نرم همچنین می‌تواند از طریق رویه دولت‌ها و اعتقاد آن‌ها به الزام‌آوردن، به حقوق بین‌الملل عرفی تبدیل شود. برای مثال، چنانچه توافقی غیر معاهده در قوانین ملی دولت‌ها گنجانده و به این ترتیب به‌طور مداوم اجرا شود، این اجرا به‌عنوان مؤیدی بر رویه دولت‌ها و اعتقاد به الزام‌آوری آن در نظر گرفته می‌شود و آن را به عرف بین‌المللی تبدیل می‌کند.^{۳۱} برای نمونه، مطابق اصل ۱۲ از اصول سنجش از دور ۱۹۸۶، دولتی که قلمرو آن با ماهواره‌های سنجش از دور مورد سنجش قرار گرفته است، حق دسترسی به داده‌های جمع‌آوری شده به‌گونه‌ای غیر تبعیض‌آمیز و با قیمت مناسب را دارد. هرچند این اصل در قالب قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسیده و غیرالزام‌آور است، از نظر بسیاری از صاحب‌نظران، پیروی دولت‌ها از این اصل در عمل و گنجاندن آن در قوانین ملی سنجش از دور، آن را به هنجار حقوق بین‌الملل عرفی تبدیل کرده است.^{۳۲}

حقوق نرم همچنین می‌تواند بر رویه‌های دولت‌ها نیز تأثیرگذار باشد؛ مثلاً ممکن است رویه خاصی را مشروع جلوه دهد، به‌گونه‌ای که نقض حقوق بین‌الملل تلقی نشود؛^{۳۳} یا اینکه می‌تواند سازکار کمکی مهمی برای تفسیر، اعمال و توسعه معاهدات باشد. حقوق نرم همچنین ممکن

26. Cantú-Rivera, Humberto, "The Expansion of International Law Beyond Treaties", *AJIL Unbound*, Vol. 108, 2014, p. 71.

27. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, un General Assembly Resolution 1962 (xviii) of 13 December 1963.

28. Tronchetti, *op.cit.*, p. 374.

29. Principles Relating to Remote Sensing of the Earth from Outer Space, UN General Assembly Resolution 41/65 of 3 December 1986.

30. Al Banna, Mahir, "Soft Law to Regulate Outer Space Activities?", *Multicultural Education*, Vol. 7, Iss. 6, 2021, p. 81.

31. Tronchetti, *op.cit.*, p. 375.

32. *Ibid.*

33. Redgwell, Catherine, "Sources of International Environmental Law: Formality and Informality in the Dynamic Evolution of International Environmental Law Norms", in: Samantha Besson, Jean d'Aspremont (eds.), *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford, 2017, p. 955.

است معنا، تفسیر یا محتوای معاهدات موجود را تغییر دهد.^{۳۴} برای مثال، مطابق ماده ۱۲ کنوانسیون مسئولیت، «گرامتی که دولت پرتاب‌کننده باید بر اساس این کنوانسیون برای پرداخت آن مسئول باشد، باید در راستای حقوق بین‌الملل و اصول عدالت و انصاف تعیین شود، به طوری که خسارت وارده را جبران کرده و اشخاص، اعم از حقیقی یا حقوقی، دولت یا سازمان بین‌المللی که از طرف آن اقامه دعوا انجام شده است، به وضعیت پیش از وقوع خسارت بازگردند». بر این اساس، چنانچه دولتی شیء فضایی حامل انرژی هسته‌ای را پرتاب کند و از این پرتاب خسارتی وارد شود نیز مسئول پرداخت غرامتی مطابق حقوق بین‌الملل، اصول عدالت و انصاف است. نکته‌ای که در این کنوانسیون مغفول مانده، این است که آیا چنین غرامتی بازپرداخت هزینه‌های انجام‌شده برای عملیات جستجو، بازیابی و پاکسازی را نیز در برمی‌گیرد؟! برای پاسخ به این پرسش می‌بایست به ماده ۳۱ عهدنامه ۱۹۶۹ وین در زمینه حقوق معاهدات مراجعه کرد. وفق قسمت (ب) از بند ۳ این ماده، یکی از مواردی که باید همراه با سیاق در نظر گرفته شود، رویه‌های مؤخر بر اجرای معاهده است که بر توافق طرف‌های معاهده در خصوص تفسیر معاهده دلالت داشته باشد. این رویه مؤخر بند ۳ اصل ۹ از «اصول مرتبط با استفاده از منابع انرژی هسته‌ای در فضای ماورای جو»^{۳۵} ۱۹۹۲ است که بیان می‌دارد: «در راستای اهداف این اصل، غرامت باید شامل بازپرداخت هزینه‌های انجام‌شده برای عملیات جستجو، بازیابی و پاکسازی شود و همچنین مخارجی که برای دریافت کمک از طرف اعضای ثالث به بار می‌آید». گرچه این اصول، حقوق نرم محسوب می‌شود، باید توجه داشت که تمام دولت‌های عضو کنوانسیون مسئولیت، آن را پذیرفته‌اند؛ از این رو می‌توان گفت این اصول به‌عنوان رویه مؤخر در اجرای کنوانسیون مسئولیت و مبنایی معتبر برای تفسیر آن است.^{۳۶}

۵) کاهش تهدیدات حاکمیتی

علاوه بر ویژگی‌های فوق‌الذکر، اسناد بین‌المللی حقوق نرم میان آنچه دولت‌ها از حقوق به دست می‌آورند و آنچه از دست می‌دهند، تعادل ایجاد کرده و راهی را فراهم می‌آورد که به موجب آن، دولت‌ها می‌توانند وارد روابطی با کمترین تهدیدات حاکمیتی شوند.^{۳۷} البته ملاحظات فوق به این

34. Fitzmaurice, Malgosia, "The History of Article 38 of the Statute of the International Court of Justice: The Journey from the Past to the Present", in: Samantha Besson, Jean d'Aspremont (eds.), *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2018, pp. 392-393.

35. Principles Relevant to the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space, UN General Assembly Resolution 47/68 of 14 December 1992.

36. Beard, *op.cit.*, p. 9.

۳۷. زهرا محمودی، «حقوق نرم در پرتو تصمیمات نهادهای قضایی و شبه‌قضایی بین‌المللی»، *دوفصلنامه حقوق تطبیقی*، ۲۰، ۱ (۱۳۹۵): ۸۹.

معنا نیست که اسناد حقوق نرم باید همیشه بر حقوق سخت یا معاهدات ترجیح داده شوند.^{۳۸} در واقع، در کنار این ویژگی‌های مثبت، حقوق نرم معایب و ویژگی‌های منفی نیز دارد که در ادامه بررسی شده‌اند.

ب. ابعاد منفی حقوق نرم

(۱) فقدان تعهد حقوقی

مشخصه اصلی اسناد بین‌المللی غیرالزام‌آور این است که این اسناد طبق حقوق بین‌الملل هیچ‌گونه تعهدی برای دولت‌ها ایجاد نخواهند کرد. در واقع رعایت یا عدم رعایت چنین اسنادی بیشتر موضوع سیاسی است تا حقوقی،^{۳۹} چرا که اگر دولت‌ها سندی را غیرالزام‌آور بدانند، صرفاً به دلیل احساس تعهد حقوقی از آن پیروی نمی‌کنند.^{۴۰} برای اندیشمندان علوم سیاسی، الزام حقوقی مفهومی کم‌اهمیت است. آن‌ها اغلب از حقوق نرم به‌عنوان سندی انعطاف‌پذیر، تجدیدنظرپذیر و ابزار نظارتی ناهمسان یاد می‌کنند.^{۴۱}

البته باید به این نکته توجه کرد که رعایت یا عدم رعایت مقررات الزام‌آور در معاهدات نیز بر اساس منافع امنیتی و راهبردی دولت‌ها صورت می‌گیرد، یعنی اگر دولتی تشخیص دهد که از مفاد معاهده‌ای دیگر نفع نمی‌برد، ممکن است تصمیم به نقض آن بگیرد و عواقب آن را متحمل شود، یا در صورت امکان، از آن معاهده خارج شود. برای مثال می‌توان به تصمیم ایالات متحده آمریکا برای خروج از «معاهده موشک‌های ضدبالستیک»^{۴۲} در ۲۰۰۲ اشاره کرد.^{۴۳} انعقاد معاهدات کنترل تسلیحات نیز همواره ضامن رعایت آن نبوده است و تا کنون چندین موافقت‌نامه مهم چندجانبه کنترل تسلیحات از جمله «کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیکی»^{۴۴} و «معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای»^{۴۵} (ان.پی.تی) نقض شده است.^{۴۶}

البته اسناد حقوق نرم در حوزه فضای ماورای جو، دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های رفتاری را

38. Tronchetti, *op.cit.*

39. Marboe, Irmgard, "The Importance of Guidelines and Codes of Conduct for Liability of States and Private Actors", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, p. 119.

40. Kuplic, Blair S. "The Weaponization of Outer Space: Preventing an Extraterrestrial Arms Race", *N.C. J. INTL L.*, Vol. 39, Iss. 4, 2013, pp. 1135.23-1163.

41. Korkea-aho, Emilia, "EU Soft Law in Domestic Legal Systems: Flexibility and Diversity Guaranteed?", *MJ*, Vol. 16, Iss. 3, 2009, p. 274.

42. Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM, 1972).

43. Tronchetti, *op.cit.*

44. The *Biological Weapons Convention* (BWC, 1972).

45. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT, 1968).

46. Williamson, Richard L., "Hard Law, Soft Law, and Non-Law in Multilateral Arms Control: Some Compliance Hypotheses", *CJIL*, Vol. 4, Iss. 1, 2003, pp. 59-60.

ارائه می‌دهد که رفتار مطلوب، معقول و مسئولانه در انجام فعالیت در فضا را توصیف می‌کند و می‌توان گفت که مفاد و اصول مندرج در آن اسناد، منعکس‌کننده نگرانی‌های ذی‌نفعان برای حفظ فضای ماورای جو و زمین برای فعالیت‌های آینده و زندگی انسان است. بنابراین ممکن است چنین اسناد غیرالزام‌آوری استاندارد مراقبت مقتضی^{۴۷} را ایجاد کنند. بر اساس حقوق بین‌الملل فضایی و نیز قوانین ملی، ممکن است نقض به‌عنوان غفلت و در نتیجه تقصیر تلقی شود و وظیفه جبران خسارت ناشی از چنین نقضی را ایجاد کند.^{۴۸} به عبارت دیگر، گرچه حقوق نرم از نظر حقوقی دارای کیفیت غیرتعهدی است، می‌تواند آثار حقوقی خاصی ایجاد کند.^{۴۹}

۲) وجود ابهام

حقوق نرم فاقد تعهد الزام‌آور است و راهی برای تشخیص میزان پایبندی دولت‌ها نسبت به آن وجود ندارد. می‌توان این ابهام را به‌عنوان تقویت‌کننده این خطر تلقی کرد که دولت‌ها از حقوق نرم استفاده می‌کنند تا این تصور را ایجاد کنند که برای تنظیم و قاعده‌مندسازی یک موضوع مهم اقدام کرده‌اند، در حالی که در واقع چنین نکرده‌اند. البته هرچه هنجاری از نظر پیامدهای آن برای دستیابی به ارزش‌های جهانی مهم‌تر باشد، اغلب دقیق‌تر بیان می‌شود.^{۵۰} نمونه‌ای از وجود ابهام در اسناد حقوق نرم، اشاره به مسئولیت بین‌المللی در چنین اسنادی است.^{۵۱} تأکید برخی دولت‌ها بر رفتار مسئولانه در فضای ماورای جو و ابتکار ارائه پیش‌نویس قطعنامه در خصوص کاهش تهدیدات فضایی در عین حمایت صریح از نیروهای مسلح فضایی، استفاده از ضدماهواره و تولید پسماند فضایی، نمونه‌ای از تلاش دولت‌های توسعه‌یافته فضایی برای ایجاد این ذهنیت است که عملکرد آن‌ها در فضا همواره مسئولانه بوده است و از این رو می‌توانند رهبری فعالیت‌های فضایی مسئولانه را بر عهده بگیرند.

۳) فقدان قابلیت پیش‌بینی و پاسخگویی

ممکن است تفسیر یا اجرای اسناد حقوق سخت به اشخاص ثالث مستقل مانند محاکم بین‌المللی

47. Standard of Care or of Due Diligence

48. Marboe, *op.cit.*, pp. 119-120.

49. Ferrazzani, Marco, "Soft Law in Space Activities- An Updated View", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, p. 101.

50. Sakalala, Sharifah, "Hard Law and Soft Law in the Global Context", in Sharifa Sekalala (ed.), *Soft Law and Global Health Problems: Lessons from Responses to HIV/AIDS, Malaria and Tuberculosis*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 64.

51. Mayence, Jean-François, "The European Union's Initiative for a Code of Conduct on Space Activities: A Model of Soft Law for Outer Space?", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, p. 344.

سپرده شود؛ اما اسناد حقوق نرم را منحصرأً موجدین آن‌ها تفسیر یا اجرا می‌کنند. به همین دلیل، فضای بیشتری برای دخالت نظرات سیاسی در خصوص اسناد حقوق نرم فراهم آمده است.^{۵۲} بنابراین برخلاف اسناد مبتنی بر حقوق سخت که منافع آن‌ها قابل پیش‌بینی، مشخص و قابل پاسخگویی است، اسناد مبتنی بر حقوق نرم، فاقد این مؤلفه بوده و منافع آن‌ها قابل پیش‌بینی و مشخص نیست.^{۵۳} در اسناد حقوق نرم فضا نیز به همین ترتیب امکان سوءاستفاده قدرت‌های فضایی از آن و تفسیر به نفع خود وجود دارد. برای مثال، همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، از آنجا که در عمل رعایت یا تأیید انطباق تعهد مندرج در ماده ۱ معاهده فضای ماورای جو مبنی بر استفاده منصفانه از منابع فضا امکان‌پذیر نیست، می‌توان آن را تعهدی نرم (یا حداقل تعهدی میان حقوق نرم و حقوق سخت) تلقی کرد.

بر اساس گزارش اتحادیه بین‌المللی ارتباطات از راه دور،^{۵۴} عملکرد دولت‌ها در دسترسی منصفانه به منابع طبیعی موجود در مدارهای زمین، قانع‌کننده نیست، به‌گونه‌ای که دسترسی به خدمات پخش ماهواره‌ای به دلیل تبعیت از نظریه «هرکس زودتر بیاید، زودتر بهره‌مند می‌شود»^{۵۵} در مقیاسی محدود، بین‌المللی شده است. به‌علاوه، تصاویر ماهواره‌ای حاصل از سنجش از دور^{۵۶} حاکی از تسهیم سودجویانه اطلاعات یا خدمات حاصله است و «تسهیم غیرمنفعت محور اطلاعات یا خدمات حاصله»^{۵۷} به‌طور وسیع و جهانی پذیرفته نشده است. در واقع قید قلمرو مشترک ماده ۱ معاهده فضای ماورای جو مبنی بر حق دسترسی و بهره‌مندی تمامی دولت‌ها از تصاویر ماهواره‌ای، به واقعیت محقق نشده است.^{۵۸} به عبارت دیگر نه تنها آرمان برخی دولت‌های درحال توسعه جهت بهره‌مندی از محدودیت‌های اصل آزادی محقق نشده است، بلکه قدرت‌های فضایی از مقررات مربوط، تفسیری منفعت‌محور نیز ارائه و «تسهیم منصفانه»^{۵۹} را به‌گونه‌ای تفسیر می‌کنند که گویی تأمین منافع دولت‌های توسعه‌یافته فضایی، تأمین‌کننده منافع سایر دولت‌ها نیز هست.^{۶۰}

۵۲. محمودی، همان، ۸۷.

۵۳. Rajamani, Lavanya, "The 2015 Paris Agreement: Interplay Between Hard, Soft and Non-Obligations", *Journal of Environmental Law*, 28, 2016, p. 5.

۵۴. International Telecommunication Union (ITU)

۵۵. First Come, First Served

۵۶. Remote Sensing

۵۷. Non-Profit-Oriented Sharing of Derived Data or Services

۵۸. الهام امین‌زاده، یونس علاقه‌بند حسینی، محمد سعیدی، رضوان باقرزاده و حمید اسلامی‌زاد: «حقوق بین‌الملل فضا».

معاهده فضای ماورای جو»، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۱)، ۵۸.

۵۹. Equitable Sharing

۶۰. همان.

۲. جایگاه حقوق نرم در حقوق بین الملل فضا

در رژیم حقوق سخت فضا، قواعد الزام آور حقوقی شامل پنج معاهده فضایی یعنی معاهده فضای ماورای جو، «موافقت نامه نجات فضانوردان، بازگرداندن فضانوردان و اشیاء پرتاب شده به فضای ماورای جو» ۱۹۶۸ (موافقت نامه نجات)،^{۶۱} کنوانسیون مسئولیت، کنوانسیون ثبت و «موافقت نامه حاکم بر فعالیت های دولت ها در ماه و سایر اجرام آسمانی» ۱۹۷۹ (موافقت نامه ماه)^{۶۲} و نیز حقوق بین الملل عرفی است.^{۶۳} برخی نویسندگان، اسناد زیر را نیز جزئی از حقوق بین الملل فضا می دانند: «معاهده منع آزمایش های تسلیحات هسته ای در جو، فضا و زیر آب» ۱۹۶۳،^{۶۴} «کنوانسیون مربوط به توزیع سیگنال های حامل برنامه ارسال شده توسط ماهواره» ۱۹۷۴،^{۶۵} «موافقت نامه مربوط به سازمان بین المللی مخابرات ماهواره ای» ۱۹۷۱،^{۶۶} «موافقت نامه ایجاد سازکار بین المللی اینتراسپوتنیک و سازمان ارتباطات فضایی» ۱۹۷۱،^{۶۷} «کنوانسیون تأسیس آژانس فضایی اروپا» ۱۹۷۵،^{۶۸} «موافقت نامه شرکت عربی برای ارتباطات فضایی» ۱۹۷۶،^{۶۹} «موافقت نامه همکاری در اکتشاف و استفاده از فضا برای مقاصد صلح آمیز» ۱۹۷۶،^{۷۰} «کنوانسیون سازمان بین المللی ماهواره ای سیار» ۱۹۷۶،^{۷۱} «کنوانسیون تأسیس سازمان ماهواره ای مخابرات اروپا» ۱۹۸۲،^{۷۲} «کنوانسیون تأسیس سازمان اروپایی برای بهره برداری از ماهواره های هواشناسی» ۱۹۸۳^{۷۳} و «اساسنامه و کنوانسیون اتحادیه بین المللی مخابرات» ۱۹۹۲.^{۷۴، ۷۵}

از آغاز عصر فضا (۱۹۵۷) تلاش های بسیاری برای ایجاد مجموعه قوانینی منسجم در زمینه فضا و فعالیت های فضایی در سازمان ملل متحد انجام شد، به گونه ای که انعقاد معاهدات

61. Rescue Agreement: Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space (1968).
62. Moon Agreement: Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies (1979).
63. Beard, *op.cit.*, p. 4.
64. Limited Test Ban Treaty (1963).
65. Convention Relating to the Distribution of Programme-Carrying Signals Transmitted by Satellite (1974).
66. Agreement Relating to the International Telecommunications Satellite Organization (1971).
67. Agreement on the Establishment of the INTERSPUTNIK International System and Organization of Space Communications (1971).
68. Convention for the Establishment of a European Space Agency (1975).
69. Agreement of the Arab Corporation for Space Communications (1976).
70. Agreement on Cooperation in the Exploration and Use of Outer Space for Peaceful Purposes (1976).
71. Convention on the International Mobile Satellite Organization (1976).
72. Convention Establishing the European Telecommunications Satellite Organization (1982).
73. Convention for the Establishment of European Organization for the Exploitation of Meteorological Satellites (1983).
74. International Telecommunication Union Constitution and Convention (1992).
75. Lindgren, David, *An Assessment Framework for Compliance with International Space Law and Norms Promoting Equitable Access and Use of Space for Emerging Actors*, Cham: Springer, 2020, p. 29.

چندجانبه به اصلی‌ترین ابزار وضع قواعد حقوقی فضایی تبدیل شد.^{۷۶} معاهدات پنج‌گانه فضایی حاصل کار کوپوس در این زمینه است.

هرچند معاهدات و عرف بین‌المللی در حقوق بین‌الملل فضا نیز منابع اصلی به حساب می‌آیند، در طول زمان، اسناد حقوق نرم برای تعیین اصول مربوط به اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو از جایگاه منحصر به فردی برخوردار شده‌اند. این اسناد عمدتاً در قالب قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسیده‌اند.^{۷۷} هرچند در زمان پرتاب اولین ماهواره (اسپوتنیک ۱)^{۷۸} به مدار زمین در ۱۹۵۷ مفهوم حقوق نرم همانند امروز شناخته شده نبود و امکان تدوین قواعدی عام‌الشمول که موافقت کلیه دولت‌ها را جلب نماید وجود نداشت، کمیته فرعی حقوقی کوپوس^{۷۹} پیشنهاد داد تا زمان به نتیجه رسیدن مذاکرات مربوط به انعقاد معاهدات فضایی، فضای ماورای جو از طریق قطعنامه‌های مجمع عمومی قاعده‌مند شود.^{۸۰} گرچه این قطعنامه‌ها الزام‌آور نیستند، وزن سیاسی ویژه آن‌ها به‌ویژه زمانی که با کنسensus^{۸۱} در خصوص آن‌ها تصمیم‌گیری شد، انکارناپذیر است.^{۸۲}

در مقایسه با سایر شاخه‌های حقوق بین‌الملل، حقوق بین‌الملل فضا به‌ویژه پس از موافقت‌نامه ماه که آخرین معاهده فضایی است، با مشکلاتی در زمینه انعقاد معاهدات چندجانبه روبه‌رو بوده است.^{۸۳} تا کنون تنها ۱۸ دولت این موافقت‌نامه را تصویب و ۴ دولت آن را امضا کرده‌اند. در حالی که چهار معاهده قبلی (معاهدات فضای ماورای جو، نجات، مسئولیت و ثبت) به تصویب یا امضای تعداد بیشتری از دولت‌ها رسیده بود. مقایسه آمار دولت‌های تصویب‌کننده و امضاکننده معاهدات فضایی نشان می‌دهد که موافقت‌نامه ماه به‌نوعی شکست جامعه بین‌المللی در ایجاد تعهدات الزام‌آور در حوزه فضا محسوب می‌شود. جالب توجه است که در میان تصویب‌کنندگان و امضاکنندگان موافقت‌نامه ماه، هیچ دولت فضایی توسعه‌یافته‌ای دیده نمی‌شود. در واقع شکاف میان دولت‌های توسعه‌یافته و درحال توسعه فضایی نیز می‌تواند یکی از دلایل

76. Danilenko, Gennady M., "Outer Space and the Multilateral Treaty-making Process", *High Technology Law Journal*, Vol. 4:217, 1990, p. 217.

77. Freeland, "The Role of 'Soft Law' in Public International Law and its Relevance to the International Legal Regulation of Outer Space", *op.cit.*, p. 19.

78. Sputnik I

79. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (COPUOS)

۸۰. محمد حسینی، «لزوم اتکا بر «حقوق نرم» در راستای توسعه و نهادینه‌سازی حقوق بین‌الملل فضای ماورای جو»، تحقیقات حقوقی آزاد، ۶، ۲۲ (۱۳۹۲): ۷-۸.

81. Consensus

82. Tronchetti, *op.cit.*, pp. 372-373.

83. Danilenko, *op.cit.*

شکست این معاهده باشد.^{۸۴}

علاوه بر تجربه ناموفق موافقت‌نامه ماه، برخی تصمیم‌گیری مبتنی بر کنسانسوس در کوپوس را نیز از دلایل توقف انعقاد معاهدات چندجانبه در حوزه فضای ماورای جو می‌دانند. در زمان تبدیل کوپوس به نهاد دائمی در ۱۹۵۹، تنها ۲۴ دولت در آن عضویت داشتند. در زمان تصویب موافقت‌نامه ماه، یعنی در ۱۹۷۹، دولت‌های عضو به ۴۷ دولت افزایش یافته بودند.^{۸۵} در ۲۰۲۱ تعداد اعضای کوپوس به ۱۰۰ دولت افزایش یافت.^{۸۶} هرچند با افزایش تعداد اعضای کوپوس، طبیعی است امروزه رسیدن به کنسانسوس دشوارتر باشد، به نظر می‌رسد افزایش تعداد اعضا و در نتیجه، دشواری رسیدن به کنسانسوس، دلیل اصلی عدم تمایل دولت‌ها به انعقاد معاهدات چندجانبه فضایی نباشد، چرا که اگر جامعه بین‌المللی واقعاً نیازمند معاهده جدیدی بود، صرف‌نظر از دشواری رسیدن به کنسانسوس، قطعاً به انعقاد چنین معاهده‌ای اقدام می‌کرد. در واقع دلیل اصلی عدم تمایل دولت‌ها به انعقاد معاهدات چندجانبه جدید را باید در ویژگی‌های فعالیت‌های فضایی جست.^{۸۷} عدم موفقیت در تدوین و تصویب اسناد چندجانبه الزام‌آور در حقوق فضا و نیز اهمیت فزاینده کنشگران غیردولتی، به افزایش اتکا به هنجارهای مکتوب غیرالزام‌آور یا حقوق نرم برای پیشبرد اهداف سیاسی در عرصه فضا منجر شده است.^{۸۸} در واقع پس از شکست معاهده ماه، تغییر مسیر و بازگشت به حقوق نرم در حقوق بین‌الملل فضا مشاهده می‌شود.

تغییر مسیر به توافقات غیرالزام‌آور در حوزه حقوق فضای ماورای جو ممکن است نتایج مهمی به دنبال داشته باشد. *اشتفان هوبه*^{۸۹} استاد دانشگاه کلن^{۹۰} بر این باور است که این تغییر، تأثیر نامطلوبی بر رعایت قواعد حقوقی دارد؛ در نتیجه به مشروعیت و تأثیرگذاری حقوق بین‌الملل فضا آسیب می‌زند. از سوی دیگر، برخی اندیشمندان مخالف بر این باورند که توافقات غیرالزام‌آور می‌توانند به هنجارهای حقوق بین‌الملل عرفی تبدیل شوند.^{۹۱} یک نمونه مهم از اسناد حقوق نرم

84. Freeland, "The Role of 'Soft Law' in Public International Law and its Relevance to the International Legal Regulation of Outer Space", p. 17.

85. Aoki, Setsuko, "The Function of 'Soft Law' in the Development of International Space Law", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, pp. 57-58.

86. "Committee on the Peaceful Uses of Outer Space: Membership Evolution", UNOOSA, accessed October 19, 2022, available at: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/members/evolution.html>

87. Aoki, *op.cit.*, p. 58.

88. Frandsen, Hjalte Osborn, "Looking for the Rules of the Road of Outer Space: A Search for Basic Traffic Rules in Treaties, Guidelines and Standards", *Journal of Space Safety Engineering*, Vol. 9, Iss. 2, 2022, p. 5.

89. Stephan Hobe

90. Köln

91. Wessel, Brian, "The Rule of Law in Outer Space: The Effects of Treaties and Nonbinding Agreements on International Space Law", *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.*, Vol. 35, Iss. 2, 2012, p. 290.; Kuplic, Blair S., "The Weaponization of Outer Space: Preventing an Extraterrestrial Arms Race", *N. C. J. INT'L L.*, Vol. 39, Iss. 4/6, 2013, p. 1135.

در حوزه فضای ماورای جو، قطعنامه شماره ۷۵/۳۶ مجمع عمومی (۲۰۲۰) است که در ذیل، محتوا، پیشینه و تأثیر آن در کاهش تهدیدات فضایی بررسی شده است.

۳. قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی به‌عنوان مصدق از حقوق نرم: محتوا،

پیشینه و تأثیر آن در کاهش تهدیدات فضایی

۳-۱. نگاهی به قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی

دارایی‌های فضایی، سامانه‌هایی گران و از نظر فناوری پیچیده، و در برابر انواع تهدیدات، بسیار حساس هستند، به طوری که به آسانی می‌توان عملکرد آن‌ها را با اختلال مواجه کرد.^{۹۲} تهدیدات فضایی را بر اساس سازکار حمله می‌توان به چهار دسته فیزیکی جنبشی،^{۹۳} فیزیکی غیرجنبشی،^{۹۴} الکترونیکی^{۹۵} و سایبری^{۹۶} تقسیم‌بندی کرد.^{۹۷} همچنین تهدیدات فضایی را بر اساس احتمال وقوع آن‌ها به این ترتیب دسته‌بندی می‌کنند: ۱. جنگ الکترونیک، مانند ایجاد پارازیت در

92. Deepak Sharma, Brigadier, "Threats to Space Assets and India's Options", *IDSIA Occasional Paper*, No. 22, 2011, p. 9.

93. Kinetic Physical Attacks

94. Non- Kinetic Physical Attacks

95. Electronic Attacks

96. Cyber Attacks

97. حملات فیزیکی جنبشی با تماس فیزیکی به یک دارایی مداری آن را از بین می‌برند، مانند حملات با سلاح‌های ضدماهواره (ASAT). گاهی به جای حمله به خود ماهواره و منفجر کردن آن، به ایستگاه‌های زمینی که از ماهواره پشتیبانی می‌کنند حمله می‌شود که نتیجه مشابهی خواهد داشت. این نوع حملات با ایجاد زباله در فضا ممکن است به ماهواره‌ها و سایر اشیاء فضایی که مستقیماً درگیر نیستند آسیب بزند. نوع دیگر حملات، حملات فیزیکی غیرجنبشی است که در آن ایجاد اختلال یا تخریب ماهواره بدون تماس فیزیکی انجام می‌شود. چنین حملاتی با استفاده از تسلیحات انرژی هدایت‌شده مانند لیزرها و سامانه‌های مایکروویوهای پر قدرت صورت می‌گیرد.

در حملات الکترونیکی، اجزای فیزیکی سامانه فضایی هدف قرار نمی‌گیرند، بلکه ابزارهایی هدف قرار می‌گیرند که سامانه‌های فضایی از طریق آن‌ها داده‌ها را ارسال و دریافت می‌کنند. برای مثال، پارازیت (Jamming) یک نوع حمله الکترونیکی است که از سیگنال‌های فرکانس رادیویی برای تداخل ارتباطات استفاده می‌کند. پارازیت لینک کنترلی می‌تواند از ارسال دستورهای کاربر به ماهواره جلوگیری کند. برخلاف حملات فیزیکی، پارازیت کاملاً برگشت‌پذیر است و پس از قطع شدن آن می‌توان ارتباطات را بازیابی کرد. جعل (Spoofing) نیز نوع دیگری از حملات الکترونیکی است. برای مثال، ممکن است فرمان و کنترل سیگنال آپ‌لینک (Uplink) به ماهواره جعل شود و کنترل ماهواره در اختیار حمله‌کننده قرار گیرد. گاهی نیز دارایی‌های مداری در معرض حملات سایبری قرار می‌گیرند. از این حملات می‌توان برای رهگیری یا تخریب داده‌ها یا به‌دست‌گرفتن کنترل سامانه‌ها برای اهداف مخرب استفاده کرد. برخلاف حملات الکترونیکی که در انتقال سیگنال‌های فرکانس رادیویی اختلال ایجاد می‌کنند، حملات سایبری خود داده‌ها و سیستم‌هایی را که از این داده‌ها استفاده می‌کنند، هدف قرار می‌دهند. در این حملات، ممکن است آنتن‌های ماهواره، ایستگاه‌های زمینی و خطوط ثابتی که ایستگاه‌های زمینی را به شبکه‌های زمینی متصل می‌کنند، هدف قرار گیرند. آثار حملات سایبری به سامانه‌های فضایی می‌تواند از از دست دادن داده‌ها تا اختلالات گسترده باشد و به‌طور بالقوه می‌تواند تمام ارتباطات را قطع کند و منجر به از دست رفتن دائمی یک ماهواره شود.

Harrison, Todd et al., "Threats to Space Systems", *CSIS*, 2017, pp. 10-14.

ارتباطات و سامانه‌ها/ لینک‌های فرماندهی و کنترل و حمله سایبری به سامانه‌های فضایی، ۲. حملات فیزیکی به ایستگاه‌های زمینی ماهواره‌ای، حمله به حسگرهای ماهواره‌ای، سلاح‌های ضدماهواره ضربه مرگبار،^{۹۸} حملات ابر گلوله‌ای به ماهواره‌های مدار پایین،^{۹۹} حملات توسط ریزماهواره‌ها^{۱۰۰} برای عمل به‌عنوان مین فضایی، انفجار هسته‌ای در ارتفاع بالا^{۱۰۱} و پسماندهای فضایی.^{۱۰۲، ۱۰۳}

اهمیت دارایی‌های فضایی و نگرانی دولت‌ها از وقوع چنین حملاتی در فضای ماورای جو، مجمع عمومی را به تصویب قطعنامه ترغیب کرد. دولت انگلیس در ۱۲ اکتبر ۲۰۲۰ به نمایندگی از ۲۲ دولت، پیش‌نویس قطعنامه‌ای با عنوان «کاهش تهدیدات فضایی از طریق هنجارها، قواعد و اصول رفتار مسئولانه» را ثبت کرد.^{۱۰۴} سپس ۲۱ دولت دیگر به‌عنوان حامیان پیش‌نویس قطعنامه ملحق شدند.^{۱۰۵} در کمیته اول مجمع عمومی (خلع سلاح و امنیت بین‌المللی)^{۱۰۶} در مورد بندهای ۱۲ و ۱۴ مقدمه که بندهایی کلیدی هستند و بند ۵ اجرایی پیش‌نویس قطعنامه رأی‌گیری شد و هر سه بند حفظ شدند. در نهایت، پیش‌نویس با ۱۵۰ رأی موافق در برابر ۱۲ رأی مخالف و ۸ رأی ممتنع به تصویب رسید.^{۱۰۷} سپس مجمع عمومی در هفتاد و پنجمین نشست خود (نشست عمومی سی‌وهفتم) در ۷ دسامبر ۲۰۲۰ در فقرة ۱۰۱ دستور کار (پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا) این پیش‌نویس را بررسی کرد. بندهای یادشده در مجمع عمومی به رأی گذاشته شدند.^{۱۰۸} بند ۱۲ مقدمه، ۱۴۹ موافق، ۱۲ مخالف و ۵ ممتنع، بند ۱۴ مقدمه، ۱۴۳ موافق، ۱۲ مخالف و ۱۰ ممتنع، و بند ۵ اجرایی، ۱۴۸ موافق، ۱۳ مخالف و ۵ ممتنع داشتند. در نهایت، پیش‌نویس قطعنامه در کل به رأی گذاشته شد که با ۱۶۴ موافق، ۱۲ مخالف و ۶ ممتنع تصویب شد.^{۱۰۹} ۱۱ دولت در رأی‌گیری شرکت نکردند.^{۱۱۰} این قطعنامه (قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی) دارای مقدمه‌ای شانزده بندی و هفت بند اجرایی است.

98. Hit-to-kill Anti-satellite Weapons

99. Pellet Cloud Attacks on Low-orbit Satellites

100. Micro-Satellites

101. High-Altitude Nuclear Detonations (HAND)

102. Space Debris

103. Deepak Sharma, *op.cit.*, p. 10.

104. See A/C.1/75/L.45/Rev.1: Draft Resolution Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behaviours, United Nations First Committee, 23 October, 2020.

105. See A/75/397: Prevention of an Arms Race in Outer Space: Report of the 1st Committee: General Assembly, 75th Session, 16 Nov., 2020, para. 7.

106. First Committee of the UN General Assembly (Disarmament and International Security)

107. See *Ibid.*, para. 10.

108. See A/75/PV.37: General Assembly Official Records, 75th Session: 37th Plenary Meeting, Monday, 7 December 2020.

109. *Ibid.*, pp. 9-10.

110. See <https://digitallibrary.un.org/record/3893851?ln=en>, (Accessed: June 1, 2023)

بند ۱۲ مقدمه بر اثرات بی‌ثبات‌کننده فناوری‌های نوین بر صلح و امنیت بین‌المللی و اینکه در حال حاضر چنین فناوری‌هایی تهدیداتی در فضا و روی زمین ایجاد می‌کنند، تأکید کرده است. بند ۱۴ نیز به راستی‌آزمایی مؤثر قابلیت‌های اشیاء فضایی که می‌توانند کاربردهای غیرنظامی و نظامی داشته باشند و امکان استفاده از آن‌ها برای مقاصدی مغایر با اهداف حفظ امنیت و ثبات بین‌المللی اشاره و از نو تأیید کرده است که این راستی‌آزمایی یکی از اجزای ضروری کلیه ابزارهای کنترل تسلیحات است. بند ۱۵ مقدمه با در نظر گرفتن این نکته که دولت‌ها عمدتاً راهکار کاهش تهدیدات فضایی را در اسناد لازم‌الاجرا می‌دیدند، به امکان مشارکت برای بررسی بیشتر اسناد لازم‌الاجرا در این زمینه، در صورت لزوم و بدون پیش‌داوری اشاره کرده است. لازم به ذکر است که بند ۷ مقدمه به پسماندهای مداری به‌عنوان عامل درگیری‌های آینده اشاره کرده است. پیش از این در قطعنامه‌های با موضوع خلع سلاح از این مورد یاد نشده بود.

مهم‌ترین بند اجرایی قطعنامه یعنی بند پنجم از سه جزء تشکیل شده است. این بند، دولت‌های عضو را تشویق کرده: ۱. تهدیدات موجود و بالقوه و خطرات امنیتی برای سامانه‌های فضایی، از جمله مواردی را که ناشی از اقدامات، فعالیت‌ها یا سامانه‌های در فضای ماورای جو یا زمین است، بررسی کنند (شناسایی تهدیدات فضایی)، ۲. اقدامات و فعالیت‌هایی را که ممکن است مسئولانه، غیرمسئولانه یا تهدیدآمیز تلقی شوند، مشخص کنند و تأثیر بالقوه آن‌ها را بر امنیت بین‌المللی به اشتراک بگذارند (شناسایی رفتارهای مسئولانه و غیرمسئولانه) و ۳. نظرات خود را در مورد توسعه و اجرای بیشتر هنجارها، قواعد و اصول رفتارهای مسئولانه و کاهش خطرات برداشت نادرست و محاسبات غلط در مورد فضای ماورای جو به اشتراک گذارند (ارائه راهکار).^{۱۱۱} در مجموع ۳۰ دولت، اتحادیه اروپا، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، مؤسسه ملل متحد برای پژوهش خلع سلاح و نیز هفت سازمان غیردولتی به این قطعنامه پاسخ دادند.^{۱۱۲} بند ششم قطعنامه از دبیرکل سازمان ملل درخواست کرده نظرات دولت‌ها را به همراه گزارشی جهت بحث بیشتر توسط دولت‌ها به هفتاد و ششمین جلسه مجمع عمومی ارائه کند. به موجب بند هفتم نیز تصمیم گرفته شد در دستور کار موقت جلسه آینده، موضوعی فرعی با عنوان «کاهش تهدیدات فضایی از طریق هنجارها، قواعد و اصول رفتار مسئولانه» قرار داده شود.^{۱۱۳}

آنچه موجب اهمیت قطعنامه ۷۵/۳۶ و تمایز آن از سایر قطعنامه‌های این حوزه شد، تفاوت

111. A/RES/75/36, Resolution Adopted by the General Assembly on 7 December 2020, Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behaviours.

112. "Report of the Secretary-General on Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behaviors (2021)", UN Office for Disarmament Affairs, available at: <https://www.un.org/disarmament/topics/outerspace-sg-report-outer-space-2021/>, (Accessed October 26, 2022).

113. For more information see <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/76>, (Accessed: June 4, 2023).

آن در مقایسه با شیوه‌های مرسوم رسیدگی به مسائل امنیتی فضا در چارچوب سازمان ملل متحد بود. در واقع تفاوت این قطعنامه با سایر قطعنامه‌های این حوزه، توجه آن به رفتار دولت‌ها به جای تمرکز بر سخت‌افزار و قابلیت‌های فناورانه است.^{۱۱۴} با وجود این، انتقاداتی به قطعنامه به ویژه به واژه‌های مسئولانه و غیرمسئولانه وارد است.

مخالفتان قطعنامه معتقدند رویکرد کارگروه مربوطه به اندازه کافی حقوقی نبوده و در جهت دستور کار خلع سلاح مبتنی بر معاهده قرار ندارد بلکه ابزاری سیاسی برای برخی دولت‌ها برای گریز از مسئولیت و مقصدانستن سایر دولت‌ها است. این ابزار با ایجاد فشار برای نوع خاصی از رفتار در فضا در افزایش تنش‌های موجود مؤثر است.^{۱۱۵} در واقع واژه‌های مسئولانه و غیرمسئولانه دارای معنایی سیاسی هستند. از آنجا که این قطعنامه هم‌راستا با سیاست فضایی ایالات متحده آمریکا^{۱۱۶} است، فشاری سیاسی بر دولت‌های چین و روسیه تلقی می‌شود و فشار سیاسی بر ایالات متحده را خنثی می‌کند.^{۱۱۷} رویکرد مسئولانه یا غیرمسئولانه از لحاظ حکمرانی جهانی فضایی کمتر قابل اجرا و عملی است، چرا که رویکردی جهانی نیست. ممکن است این دوگانگی به‌طور یکجانبه و به نفع دولت‌ها تعریف شود. برای مثال ممکن است دولت (الف) در پاسخ به اقدام فضایی دولت (ب)، قابلیت‌های تهاجمی یا دفاعی فضایی خود را آزمایش کند. دولت (ب) این آزمایش را غیرمسئولانه اعلام می‌کند که موجب اعمال فشارهای سیاسی و دیپلماتیک بر دولت (الف) می‌شود. در همین حال ممکن است دولت (ب) علیه ماهره دولت (الف) اقدام واکنشی به عمل آورد و حال نوبت دولت (الف) است که این رفتار را غیرمسئولانه تلقی و محکوم کند.^{۱۱۸}

به‌علاوه این واژه‌ها مملو از عدم قطعیت هستند و بر اساس منافع سیاسی برخی دولت‌ها شکل می‌گیرند. برای مثال، ممکن است کنشگران فضایی جدید، قادر به رعایت کامل الزامات فنی کاهش پسماندهای فضایی نباشند و این ممکن است از سوی برخی غیرمسئولانه محسوب شود در حالی که برخی دیگر آن را معقول بدانند. از این رو نباید قاعده‌سازی بر اساس دوگانگی مسئول و غیرمسئول انجام شود، چرا که با سیاسی کردن قواعد حقوقی، مانع دستیابی به اجماع در خصوص تفسیر و تدوین قواعد حقوقی می‌شود.^{۱۱۹}

114. “UN Resolution on Norms of Responsible Behaviours in Space- A Step Forward to Preserve Stability in Space?”, ESPI Briefs, No. 54, 2021, available at: <https://www.espi.or.at/briefs/un-resolution-on-norms-of-responsible-behaviours-in-space/> (Accessed October 26, 2022).

115. *Ibid.*

116. National Space Policy of the United States of America (2020).

117. Wang, Guoyu, Chen, Junzhe, “On the New Initiative for Responsible Space Behaviors Proposed by United Kingdom, United States, and Other States”, *Space Sci. Technol.*, Vol. 3, Article: 0033, 2023, p. 3.

118. *Ibid.*, p. 5.

119. *Ibid.*

علاوه بر این، به‌کارگیری این واژه‌ها موجب سرگردانی در اصطلاحات حقوقی می‌شود. بحث‌های علمی بسیاری در خصوص اصطلاحات مشروع،^{۱۲۰} حقوقی یا غیرحقوقی،^{۱۲۱} قانونی یا غیرقانونی^{۱۲۲} و متخلفانه^{۱۲۳} وجود دارد. از این‌رو ممکن است بحث در این خصوص که یک رفتار مسئولانه، همواره قانونی یا مشروع است یا اینکه رفتار غیرمسئولانه همواره غیرقانونی یا متخلفانه است، راه به جایی نبرد. افزون بر این، اصطلاح مسئول در حقوق فضا و حقوق بین‌الملل عمومی معانی حقوقی خاصی دارد که با معنای سیاسی آن متفاوت است.^{۱۲۴} اصطلاح مسئول در

120. Legitimate

121. Ligall/illigal

122. Lawful/unlawful

123. Wrongful

124. *Ibid.*

در میان دولت‌هایی که به قطعنامه رأی منفی دادند، تنها جمهوری اسلامی ایران و روسیه به قطعنامه پاسخ دادند که تنها ایران به رفتار مسئولانه انتقاد کرده است. ایران ابتدا با اشاره به رأی منفی و ممتنع، قطعنامه را دارای نقایص اساسی دانسته است. سپس رفتار مسئولانه را حرکت سیاسی جذاب اما مبهم و نامشخص تلقی و بیان داشته رفتار مسئولانه، موضوعی ذهنی است که کاربرد واقعی آن نیازمند تجدیدنظر و بازبینی معاهدات و قطعنامه‌های حوزه فضا است. ایران همچنین ابداع اصطلاحات و عبارات جدید از جمله رفتار مسئولانه را که نه خواسته شده و نه معیار عملی دارد، اقدامی غیرمنطقی تلقی کرده است.

ایران در ادامه به پنج مورد اصلی که قطعنامه یادشده نسبت به آن‌ها بی‌توجه است پرداخته: ایران نخست به رفتارهای غیرمسئولانه پیشین قدرت‌های فضایی و آزمون و خطاهای آن‌ها که فضا را به عرصه‌ای انباشته از پسماند تبدیل کرده اشاره می‌نماید و معتقد است بهترین و جامع‌ترین تفسیر در خصوص این اصطلاح، تفسیری است که وقایع گذشته را نیز پوشش دهد (الف: وقایع گذشته). سپس به دو دسته از دولت‌های فضایی و غیرفضایی به‌عنوان نظام‌های طبقاتی شکننده در ژئوپلیتیک فضای ماورای جو اشاره می‌کند (ب: رویه‌های کنونی) و بیان می‌دارد: «تردیدی نیست که رفتار مسئولانه، هنجارهای جدیدی ایجاد خواهد کرد و متعاقباً مانعی پیش روی قدرت‌های فضایی جدید در حال ظهور خواهد بود. ضعف انتقال فناوری و نیز ایجاد موانع پیش روی قدرت‌های فضایی جدید در حال ظهور توسط دولت‌های توسعه‌یافته، برابری حقیقی دولت‌ها در فضای ماورای جو را از بین می‌برد» (ج: حقیقت برابری). مورد دیگری که از دیدگاه ایران، قطعنامه به آن توجه نداشته، فقدان رژیم یا فناوری تأیید استانداردهای رفتار مسئولانه برای دولت‌های درحال توسعه است که منجر به عدم نظارت بر فعالیت‌های دولت‌های توسعه‌یافته خواهد شد (د: تأیید). به‌عنوان آخرین مورد، ایران به تقویت و حمایت علنی برخی دولت‌ها از نیروهای مسلح فضایی اشاره و بیان می‌کند رفتار مسئولانه با اصول اساسی مورد توافق دولت‌ها از جمله پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا ناسازگار است (ه: رویه‌های کنونی).

ایران به‌عنوان جایگزین رفتار مسئولانه، پیشنهاد ایجاد کمیته‌ای اختصاصی برای مذاکره در خصوص یک معاهده الزام‌آور به‌عنوان اولویتی برای امنیت بین‌المللی را می‌دهد. ایران معتقد است استفاده صلح‌آمیز از فضا با چنین برنامه‌هایی پیچیده خواهد شد. همچنین اضافه می‌کند: «اقدامات بی‌موقع، ناکارآمد، غیرقابل اجرا و غیرمنطقی به‌ویژه در حوزه ایجاد قواعد و هنجارهای جدید، همواره محکوم به شکست است».

در پایان نیز اعلام می‌کند: «جمهوری اسلامی ایران اصرار دارد که باید از اقدامات، قواعد و مقرراتی که دسترسی به فضا را برای دولت‌های با قابلیت فضایی در حال ظهور محدود می‌کند، ممانعت شود و آن دولت‌ها باید از توسعه بیشتر چارچوب سیاسی بین‌المللی به روشی که استانداردها یا آستانه‌های بیش از حد بالا را تعیین می‌کند، خودداری کنند که می‌تواند مانع

حقوق فضا در ماده ۶ معاهده فضای ماورای جو توضیح داده شده است. به موجب این ماده، دولت‌ها بابت فعالیت‌های فضایی ملی نهادهای دولتی و غیردولتی خود مسئول و متعهد به مجوزدهی و اعمال نظارت مستمر بر چنین فعالیت‌هایی هستند. اصطلاح مسئول به موجب ماده ۱ از مواد ۲۰۰۱ مسئولیت دولت‌ها بابت اعمال متخلفانه بین‌المللی^{۱۲۵} و ماده ۳ از مواد ۲۰۱۱ مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی بابت اعمال متخلفانه،^{۱۲۶} به دولت یا سازمان بین‌المللی اطلاق می‌شود که تعهد بین‌المللی خویش را نقض کرده است.

همچنین، ممکن است دوگانگی مسئول یا غیرمسئول در قواعد آتی، ماهیت حقوق نرم را تغییر دهد و دولت‌ها ملزم به انطباق با مفاد آن قواعد باشند. علاوه بر این آستانه دسترسی به فضا برای کنشگران غیرفضایی را بالاتر می‌برد^{۱۲۷} و بدین ترتیب ورود کنشگران جدید به فضای ماورای جو با موانع جدی روبه‌رو خواهد شد.

از سوی دیگر موافقان قطعنامه معتقدند در مجموع، هرچند بسیاری از دولت‌ها راه‌حل مسائل امنیتی فضا و پیشگیری از تسلیحاتی شدن آن را معاهده یا ابزارهای الزام‌آور قانونی می‌دانند، اکنون تمایل به هنجارهای رفتاری به‌عنوان اولین گام در میان دولت‌ها ایجاد شده است و از آنجا که این قطعنامه به‌صراحت بر اهمیت اقدامات الزام‌آور حقوقی و سازکارهای راستی‌آزمایی تأکید می‌کند، تا حدودی با ترجیحات چین و روسیه مطابقت دارد و مصالحه‌ای میان ایالات متحده آمریکا با چین و روسیه محسوب می‌شود.^{۱۲۸}

۲-۳. پیشینه قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی

تلاش‌های سازمان ملل در جهت حفظ فضای ماورای جو برای اهداف صلح‌آمیز در ۱۹۵۷، ماه‌ها قبل از پرتاب اولین ماهواره به مدار زمین آغاز شد.^{۱۲۹} در پاسخ به قصد اتحاد جماهیر شوروی سابق برای پرتاب ماهواره به فضا در ۱۹۵۷، ایالات متحده آمریکا و متحدان غربی آن،

پیشرفت ظرفیت‌سازی و توسعه فناوری مربوطه توسط دولت‌های درحال توسعه برای استفاده صلح‌آمیز و اکتشاف فضای ماورای جو شود». ن.ک:

Views and Analysis of the Islamic Republic of Iran on the Resolution "Reducing Space Threats through Norms, Rules, and Principles of Responsible Behavior" Proposed by United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the First Committee of the UN (A/C.1/75/L.45/Rev.1), 11/6/2020.

125. ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001).

126. ILC Draft Articles on the Responsibility of International Organizations (2011).

127. *Ibid.*

128. "UN Resolution on Norms of Responsible Behaviours in Space- A Step Forward to Preserve Stability in Space?", *op.cit.*

129. "Outer Space", UN Office for Disarmament Affairs, available at: <https://www.un.org/disarmament/topics/outerspace>, (Accessed October 19, 2022).

پیشنهادهایی برای معاهداتی جهت استفاده صلح‌آمیز و علمی از فضا ارائه کردند. اتحاد جماهیر شوروی سابق، این تلاش‌ها را رد کرد و چند ماه بعد، اسپوتنیک ۱ را با موفقیت به مدار زمین فرستاد. در دهه ۱۹۶۰ ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق به‌طور مشترک تلاش کردند تا به قطعنامه‌ای در مورد آزمایش و استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در فضا برسند. در ۱۹۶۳ از طریق معاهده ممنوعیت آزمایش محدود،^{۱۳۰} ایالات متحده آمریکا، بریتانیا و اتحاد جماهیر شوروی سابق در خصوص ممنوعیت آزمایش یا استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی در فضا توافق کردند. ایالات متحده آمریکا تا جایی که توانایی‌های خود برای شناسایی و دفاع در فضا محدود نشود، برای تصویب قطعنامه‌های دیگر در این زمینه فشار آورد. در ۱۹۶۶ پس از سال‌ها نگرانی شدید در مورد توانایی‌ها و اهداف قدرت‌های هسته‌ای، ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق، پیش‌نویس معاهدات جداگانه‌ای را در مورد استفاده از فضا ارائه کردند. پس از شش ماه مذاکره، معاهده فضای ماورای جو برای امضا توسط سه دولت امین (فدراسیون روسیه، انگلستان و ایالات متحده آمریکا) در ژانویه ۱۹۶۷ مفتوح شد.^{۱۳۱} این معاهده، اساس رفتار فضایی مسئولانه شد و نقطه شروعی برای همه بحث‌ها و توافقی‌های آینده در خصوص همکاری بین‌المللی در فضای ماورای جو در نظر گرفته می‌شود.^{۱۳۲}

در ۱۹۸۱، مجمع عمومی قطعنامه‌ای را تحت عنوان «پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو»^{۱۳۳} به تصویب رساند و خاطرنشان کرد که باید اقدامات مؤثر بیشتری برای پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو توسط جامعه بین‌المللی اتخاذ شود. این قطعنامه همه دولت‌ها، به‌ویژه آن‌هایی را که دارای قابلیت‌های فضایی بزرگ هستند، تشویق می‌کند که فعالانه در این هدف مشارکت کنند و از کمیته خلع سلاح^{۱۳۴} خواسته تا توافقی‌های مذاکره را برای این هدف در نظر بگیرد. مجمع عمومی از ۱۹۸۱ تقریباً هر سال با قطعنامه‌هایی با ماهیت مشابه، پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو را در دستور کار خود قرار داده است.^{۱۳۵} قطعنامه‌های «پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو»،^{۱۳۶} «عدم

130. The Limited Test Ban Treaty (LTBT, 1963)

131. McClintock, Bruce et al., "Responsible Space Behavior for the New Space Era Preserving the Province of Humanity", RAND Corporation, 2021, p. 5.

132. *Ibid.*, p. 6.

133. A/RES/36/97[C], Prevention of an Arms Race in Outer Space, adopted by the General Assembly, 9 Dec. 1981.

134. The Conference on Disarmament (CD)

135. Tepper, Eytan, "Space Force One: The Complex Laws of Space Warfare", SSRN, 2020, p. 20.

136. A/RES/75/35, Prevention of an Arms Race in Outer Space, adopted by the General Assembly, 16 Dec. 2020.

استقرار اولین سلاح در فضای ماورای جو»^{۱۳۷} «اقدامات عملی بیشتر برای پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو»^{۱۳۸} و «شفافیت و اقدامات اعتمادسازی در فعالیتهای فضای ماورای جو»^{۱۳۹} از قطعنامه‌های جدید مجمع عمومی در این زمینه هستند.

پیشنهاد‌های جدیدتر یعنی جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی^{۱۴۰} و جلوگیری از قراردادن سلاح^{۱۴۱} در پیش‌نویس معاهده فضایی توسط روسیه و چین مطرح شده است. در ۲۰۰۲ این دو دولت به‌طور مشترک پیشنهاد معاهده‌ای برای پیشگیری از استقرار تسلیحات در فضای ماورای جو، تهدید به یا توسل به زور در برابر اشیاء فضایی ماورای جو را با هدف ممنوعیت برخی رفتارها به جای تسلیحات ارائه کردند. این پیش‌نویس در ۲۰۰۸ به‌روز شد^{۱۴۲} و سومین و آخرین پیش‌نویس آن در ۲۰۱۴ ارائه شد.^{۱۴۳} این پیش‌نویس هیچ‌گونه پیشرفت قابل توجهی نسبت به پیش‌نویس سال ۲۰۰۸ نداشت.^{۱۴۴} ممنوعیت پیش‌بینی‌شده در پیش‌نویس یادشده تنها شامل تسلیحات مداری^{۱۴۵} می‌شد و در آن به سلاح‌های ضدماهواره زمین به زمین اشاره نشده بود.^{۱۴۶} پاسخ روسیه و چین به این مسئله این بود که هدف از این پیش‌نویس، اشاره به تسلیحات خاصی نیست و به معاهده فضای ماورای جو در رابطه با نبود سازکار راستی‌آزمایی اشاره کردند. اما در نهایت این پیش‌نویس با مخالفت ایالات متحده آمریکا و انگلیس مواجه شد.^{۱۴۷}

سند حقوق نرم دیگری که در این زمینه وجود دارد، «کد بین‌المللی رفتار برای فعالیت در فضای ماورای جو» یا «کد»^{۱۴۸} است.^{۱۴۹} در اواخر ۲۰۰۸، شورای اتحادیه اروپا پیش‌نویس کد رفتاری داوطلبانه را برای فعالیتهای فضایی منتشر کرد. این پیش‌نویس توسط یکی از

137. A/RES/75/37, No First Placement of Weapons in Outer Space, adopted by the General Assembly, 7 Dec. 2020.

138. A/RES/74/34, Further Practical Measures for the Prevention of an Arms Race in Outer Space, adopted by the General Assembly, 12 Dec. 2019.

139. Transparency and Confidence Building Measures (TCBMs)

140. Prevention of an Arms Race in Outer Space (PAROS)

141. Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space and of the Threat or Use of Force against Outer Space Objects (PPWT)

142. Letter dated 2008/02/12 from the Permanent Representative of the Russian Federation and the Permanent Representative of China to the Conference on Disarmament addressed to the Secretary-General of the Conference transmitting the Russian and Chinese Texts of the Draft "Treaty on Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space and of the Threat or Use of Force against Outer Space Objects (PPWT)" Introduced by the Russian Federation and China.

143. Mosteshar, Sa'id, "Space Law and Weapons in Space", *Oxford Research Encyclopedia of Planetary Science*, 2019, (Retrieved 26 Oct. 2022), p. 12.

144. Hao, Tronchetti, *op.cit.*, p. 38.

145. On Orbit Weapons

146. van Loon, Fabio, "Codifying Jus in Bello Spatialis- The Space Law of Tomorrow", *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 15, Iss. 1, 2021, p. 22.

147. Mosteshar, *op.cit.*, pp. 12-13.

148. Draft International Code of Conduct for Outer Space Activities (Code)

149. Beard, *op.cit.*, p. 5.

کارگروه‌های اتحادیه اروپا در خصوص خلع سلاح جهانی و کنترل تسلیحات تهیه شده بود که توسط کمیته سیاسی و امنیتی اتحادیه تأیید و در دسامبر همان سال به شورای اتحادیه اروپا ارائه شد.^{۱۵۰} آزمایش مخرب ضدماهواره چینی در ۱۵۱۲۰۰۷ الهام‌بخش این سند بود. در واقع پس از انجام این آزمایش بود که اتحادیه اروپا این سند را برای ترویج رفتار مسئولانه‌تر در فضای ماورای جو تنظیم کرد که سه بار در آن بازنگری شده است.^{۱۵۲} هرچند این سند از نظر قانونی الزام‌آور نیست، تلاش می‌کند تا قواعد قابل‌اجرای را برای افزایش ایمنی، امنیت و پایداری عملیات فضایی ایجاد کند.^{۱۵۳}

۳-۳. تأثیر قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی در کاهش تهدیدات فضایی

در خصوص مؤثر بودن یا نبودن حقوق نرم در کاهش تهدیدات فضایی، دیدگاه حقوق‌دانان متفاوت است. استفاده از حقوق نرم به‌ویژه هنجارهای رفتاری ابزاری مناسب برای مدیریت امنیت فضای ماورای جو و فعالیت‌های فضایی است.^{۱۵۴} در واقع در حوزه فضای ماورای جو، هنجارهای رفتاری، ابزارهای مفیدی به حساب می‌آیند که می‌توانند در تعریف مؤلفه‌های رفتار مسئولانه، حمایت از رژیم‌های بین‌المللی موجود و راهنمایی ذی‌نفعان کلیدی در توسعه برنامه‌های فضایی کمک‌کننده باشند.^{۱۵۵}

با وجود این، همان‌طور که پیش‌تر نیز بیان شد، یکی از ابعاد منفی اسناد بین‌المللی حقوق نرم، ابهام موجود در آن‌ها است. این اسناد در صورتی اثربخش خواهند بود که شفاف و قابل تشخیص از سایر مقررات باشند، عبارت‌پردازی‌های آن‌ها دقیق، واضح و بدون ابهام باشد و عمومیت داشته باشد. مشارکت و درگیری بیشتر مخاطبان و درک لزوم وجود این حقوق که تمایل به رعایت آن را افزایش می‌دهد و نیز وجود سازکاری جهت نظارت و ارزیابی موفقیت آن،

150. Freeland, Steven, "The Laws of War in Outer Space", in: K.-U. Schrogl et al. (eds.), *Handbook of Space Security*, New York: Springer, 2015, p. 106.

151. در ژانویه ۲۰۰۷ چین با پرتاب موشک، یکی از ماهواره‌های هواشناسی قدیمی خود را با موفقیت منهدم کرد که در واقع یک آزمایش موشکی ضدماهواره‌ای بود. حدود یک سال بعد، در فوریه ۲۰۰۸، ایالات متحده آمریکا نیز یکی از ماهواره‌های خود را با موفقیت منهدم کرد.

Han-Taek, Kim, "Militarization and Weaponization of Outer Space in International Law", *JAKO*, Vol. 6, Iss. 30, 2018, p. 263.

هرچند ایالات متحده آمریکا استدلال می‌کرد که این اقدام برای پیشگیری از شکستن مخزن سوخت ماهواره و آلودگی جو ضروری بود، سایر دولت‌ها معتقد بودند که این اقدام صرفاً آزمایشی برای سنجش قابلیت ضدماهواره‌ای آن کشور بوده است.

Freeland, "The Laws of War in Outer Space", *op.cit.*, p. 107.

152. Beard, *op.cit.*, p. 5.

153. Koplou, David A., "The Fault Is Not in Our Stars: Avoiding an Arms Race in Outer Space", *Harv. Int'l L.J.*, Vol. 59, Iss. 2, 2018, p. 352.

154. A Brief Overview of Norms Development in Outer Space, UNIDIR, 2012, p. 1.

155. *Ibid.*, p. 7.

از دیگر عواملی است که در اثربخشی حقوق نرم مؤثر است.^{۱۵۶} از سوی دیگر برخی معتقدند در حقوق بین‌الملل فضا، اثربخشی حقوق نرم ممکن است بسته به نوع فعالیت متفاوت باشد.^{۱۵۷} مبتنی بر این رویکرد، حقوق نرم در مواردی که فقط قواعد فنی مورد نیاز باشد و فعالیت به تجاری‌سازی و خصوصی‌سازی مربوط شود، موضوع مستقیماً به امنیت ملی مربوط نشود و سایر منافع ملی از جمله منافع اقتصادی اهمیت قابل‌توجهی نداشته باشند، مناسب‌ترین گزینه به حساب می‌آید.^{۱۵۸} به اعتقاد این اندشمندان، امروزه اثربخشی حقوق نرم نیز از این جهت است که علاوه بر اینکه تجاری‌سازی و خصوصی‌سازی در سه دهه گذشته در حال پیشرفت بوده، هیچ رویارویی بزرگی نیز میان دولت‌های فضایی رخ نداده است. همچنین تعداد کنشگران فضایی افزایش چشمگیری نداشته است. برای نمونه، از ۱۹۷۹ تنها هند، ایران و اسرائیل قابلیت پرتاب مستقل را به دست آورده‌اند.^{۱۵۹} برخی دیگر از کارشناسان نیز معتقدند برای مقابله با بزرگ‌ترین چالش‌های پیش روی جامعه بین‌المللی در فضای ماورای جو، رویکرد حقوق سخت لازم است و حقوق نرم برای مقابله با فعالیت‌های فضایی بیشتر و پیچیده‌تر کافی نیست.^{۱۶۰}

با وجود این در سال‌های اخیر، حمایت فزاینده‌ای از حقوق نرم به‌عنوان مناسب‌ترین ابزار برای جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا و تضمین امنیت اشیاء فضایی پدیدار شده است. اسناد حقوق نرم که به موضوع امنیت فضا می‌پردازند، می‌توانند اشکال مختلفی، از قواعد رفتاری گرفته تا اقدامات شفافیت و اعتمادسازی، به خود بگیرند.^{۱۶۱} قطعنامه ۷۵/۳۶ مجمع عمومی (۲۰۲۰) که یک سند بین‌المللی حقوق نرم محسوب می‌شود، آغازگر تلاشی جدید در کاهش تهدیدات فضایی به حساب می‌آید. یکی از عللی که موجب روی آوردن دولت‌ها به تصویب چنین قطعنامه‌ای شد، همان‌طور که پیش‌تر نیز به این نکته اشاره شد، هزینه پایین‌تر آن نسبت به انعقاد معاهده در این زمینه است. به‌علاوه پس از تجربه ناموفق موافقت‌نامه ماه، دولت‌ها تمایلی به انعقاد معاهده جدیدی در حوزه فضا نداشتند و تلاش‌های چین و روسیه در تهیه پیش‌نویس «پیشگیری از قراردادن سلاح در فضای ماورای جو و تهدید یا توسل به زور علیه اشیاء فضای ماورای جو» با مخالفت‌های ایالات متحده آمریکا و انگلیس، بی‌نتیجه ماند. در چنین شرایطی قطعنامه یادشده از سوی دولت‌ها ابزاری مناسب تلقی شد تا

156. Brünner, Christian, Georg Königsberger, "Regulatory Impact Assessment- A Tool to Strengthen Soft Law Regulations", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012, pp. 94-95.

157. Aoki, *op.cit.*, p. 61.

158. *op.cit.*, p. 84.

159. *Ibid.*, p. 85.

160. Al Banna, *op.cit.*, p. 81.

161. Tronchetti, *op.cit.*, pp. 372-373.

تعهداتی را در خصوص کاهش تهدیدات فضایی بپذیرند. همچنین انعطاف‌پذیری اسنادی با ویژگی حقوق نرم، امکان تکمیل، اصلاح و تجدیدنظر آسان را به دولت‌ها می‌دهد. تصویب قطعنامه‌ای جدید در این حوزه به نظر می‌رسد خلأهای احتمالی موجود را می‌تواند رفع کند و خود را با شرایط خاص سیاسی، اقتصادی و حقوقی تطبیق دهد. از سوی دیگر، چنین تلاش‌هایی که از جنس حقوق نرم هستند، دولت‌ها را با تهدیدات حاکمیتی کمتری مواجه می‌کند که خود در افزایش تمایل دولت‌ها به تصویب چنین سندی مؤثر بود.

قطعنامه نام‌برده همان‌طور که در بند ۱۵ مقدمه نیز اشاره کرده، از این ظرفیت برخوردار است که به تدریج دولت‌ها را آماده پذیرش اسناد حقوق سخت کرده و زمینه انعقاد معاهده‌ای بین‌المللی در حوزه کاهش تهدیدات فضایی را فراهم کند. این قطعنامه همچنین می‌تواند زمینه‌ساز تصویب قوانین یا مقرراتی ملی در این خصوص باشد. همچنین با ایجاد رویه دولتی و اعتقاد به الزام‌آوری می‌تواند زمینه عرفی شدن هنجارهای نرم مربوط به کاهش تهدیدات فضایی را ایجاد کند. با وجود این، قطعنامه ۷۵/۳۶ و تلاش‌هایی که به دنبال آن در راستای کاهش تهدیدات فضایی صورت خواهد گرفت، به دلیل ماهیت نرم خود، معایبی نیز دارند که موجب می‌شود تأثیرگذاری چنین اسنادی به اندازه تأثیرگذاری اسناد سخت نباشد. ازجمله این ویژگی‌ها غیرالزام‌آوردن این اسناد و عدم ایجاد تعهد برای دولت‌ها و ابهام آن‌ها است. در نهایت به نظر می‌رسد تأکید و تلاش برخی دولت‌ها از جمله ایالات متحده آمریکا و انگلیس بر پیشبرد چنین قطعنامه‌ای در حوزه کاهش تهدیدات فضایی و مخالفت‌های جدی با پیش‌نویس ارائه‌شده از سوی چین و روسیه برای ترغیب دولت‌ها به انعقاد سند الزام‌آور، در واقع تلاش برای ایجاد این ذهنیت است که آن‌ها در کاهش تهدیدات فضایی اقدام مهمی صورت داده‌اند، در حالی که تا کنون خود در فضای ماورای جو چندان مسئولانه عمل نکرده‌اند. با این اوصاف ابهامات و غلبه و نفوذ رویکرد سیاسی دولت‌های توسعه‌یافته در قطعنامه، تأثیرگذاری آن را به مراتب کاهش داده است.

نتیجه

از آغاز عصر فضا، اسناد حقوق نرم در قاعده‌مندسازی فضای ماورای جو نقش مهمی ایفا کرده‌اند. این اسناد غالباً در شکل قطعنامه‌های مجمع عمومی تجلی می‌یافتند و منبع اصلی حقوق بین‌الملل فضا تلقی می‌شدند. با انعقاد نخستین معاهده چندجانبه فضایی یعنی معاهده فضای ماورای جو، حقوق سخت، جایگزین حقوق نرم شد. تبدیل معاهدات و عرف بین‌المللی به منابع

اصلی حقوق بین‌الملل فضا تا انعقاد موافقت‌نامه ماه ادامه داشت. استقبال کم دولت‌ها از این معاهده و عدم عضویت دولت‌های توسعه‌یافته فضایی در آن به بازگشت دولت‌ها به حقوق نرم منجر شد.

به تدریج پیشرفت فناوری‌های فضایی و راه‌یابی دولت‌های متعدد به فضای ماورای جو، دارایی‌های فضایی را در معرض تهدیدات جدی قرار داد. از آنجا که یکی از نگرانی‌های عمده دولت‌ها در عرصه فضای ماورای جو، وقوع مسابقه تسلیحاتی بود، تلاش‌های متعددی به‌ویژه از سوی روسیه و چین برای انعقاد معاهده‌ای در زمینه خلع سلاح و پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی صورت گرفت که به دلیل مخالفت‌های ایالات متحده آمریکا و انگلیس بی‌نتیجه ماند. از این رو در کنار حقوق سخت، پیشنهادهایی در چارچوب حقوق نرم نیز در این زمینه مطرح شد. مجمع عمومی از ۱۹۸۱ تقریباً هر سال قطعنامه‌هایی را در خصوص پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو در دستور کار خود قرار داده است.

یکی از قطعنامه‌های مهم در این خصوص قطعنامه ۷۵/۳۶ (۲۰۲۰) مجمع عمومی است که به دلیل تأکید بر رفتار دولت‌ها نسبت به قطعنامه‌های پیشین در این زمینه، از ویژگی متمایزی برخوردار است. این قطعنامه با عنوان «پیشگیری از تهدیدات فضایی از طریق هنجارها، قواعد و اصول رفتار مسئولانه» در بند پنجم، دولت‌های عضو را به شناسایی تهدیدات فضایی و توصیف رفتار مسئولانه و غیرمسئولانه و ارائه راهکارهایی برای کاهش تهدیدات تشویق کرده است. در خصوص تأثیرگذاری قطعنامه یادشده در کاهش تهدیدات فضایی به دلیل ماهیت غیرالزام‌آور و نرم بودن آن، دیدگاه حقوق‌دانان متفاوت است. برخی صاحب‌نظران معتقدند حقوق نرم برای مقابله با تهدیدات فضایی کافی نیست و از این رو قطعنامه یادشده از نظر آن‌ها نمی‌تواند تأثیرگذار باشد. مخالفان قطعنامه از جمله جمهوری اسلامی ایران آن را حرکتی سیاسی که تأمین‌کننده منافع دولت‌های توسعه‌یافته فضایی است تلقی می‌کنند چرا که این قطعنامه با ایجاد هنجارهای جدید، موانعی را پیش روی دولت‌های فضایی در حال ظهور قرار خواهد داد و از آنجا که چنین دولت‌هایی فناوری نظارتی بر دولت‌های پیشرو در عرصه فضا را ندارند، نظارت‌ها یکجانبه و از سوی دولت‌های قدرتمند خواهد بود.

برخی دیگر نیز بر این باورند که نباید حقوق نرم را صرفاً به دلیل ماهیت غیرالزام‌آور آن کنار گذاشت، چرا که مقررات الزام‌آور در معاهدات نیز لزوماً رعایت نمی‌شوند. به‌علاوه، در سال‌های اخیر گرایش دولت‌ها به حقوق نرم افزایش یافته است. از سوی دیگر، حقوق نرم می‌تواند زمینه شکل‌گیری حقوق سخت و تبدیل به معاهدات بین‌المللی را فراهم سازد. همچنین می‌تواند در مقررات داخلی دولت‌ها وارد شود یا از طریق رویه دولت‌ها و اعتقاد آن‌ها به الزام‌آور بودن، به حقوق بین‌الملل عرفی تبدیل شود. بنابراین از دیدگاه این دسته از حقوق‌دانان، این قطعنامه که از

استقبال گسترده دولت‌ها برخوردار شده می‌تواند در کاهش تهدیدات فضایی مؤثر باشد. با توجه به عدم تمایل دولت‌ها به تصویب معاهده‌ای جدید در حوزه فضای ماورای جو، به‌ویژه در زمینه خلع سلاح و کاهش تهدیدات فضایی، به نظر می‌رسد در این مقطع توسل به حقوق نرم، تنها راهکار باقی‌مانده در این خصوص بوده است، هرچند حقوق نرم با توجه به ویژگی‌هایش، تأثیرگذاری حقوق سخت را ندارد. به قطعنامه حاضر نیز انتقادات بسیاری وارد است. این قطعنامه دارای رویکردی سیاسی و تأمین‌کننده منافع دولت‌های فضایی خاص و به نیازهای دولت‌های در حال توسعه بی‌توجه است. در واقع قطعنامه یادشده، ابزاری در دست برخی دولت‌ها برای گریز از مسئولیت و مقصدانستن و اعمال فشار بر سایر دولت‌ها است و با ایجاد فشار برای نوع خاصی از رفتار در فضا، خود عاملی برای افزایش تنش‌ها است. به‌ویژه کاربرد واژه‌های مسئولانه و غیرمسئولانه در قطعنامه دارای اشکال است. در واقع این واژه‌ها حقوقی نیستند، بلکه دارای معنایی سیاسی‌اند و از حیث حکمرانی جهانی فضا کمتر قابلیت اعمال دارند. همچنین قطعیت ندارند و کاربرد آن‌ها در قواعد آتی ممکن است ماهیت داوطلبانه حقوق نرم را تغییر دهد.

منابع:**الف. فارسی****– کتاب**

۱. امین‌زاده، الهام، یونس علاقه‌بند حسینی و محمد سعیدی. *حقوق بین‌الملل فضا: موافقت‌نامه امداد و نجات فضانوردان و کنوانسیون ثبت اشیاء فضایی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.
۲. امین‌زاده، الهام، یونس علاقه‌بند حسینی، محمد سعیدی، رضوان باقرزاده و حمید اسلامی‌زاد. *حقوق بین‌الملل فضا: معاهده فضای ماورای جو*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.

– مقاله

۱. حسینی، محمد؛ «لزوم اتکا بر «حقوق نرم» در راستای توسعه و نهادینه‌سازی حقوق بین‌الملل فضای ماورای جو»، *تحقیقات حقوقی آزاد*، شماره ۲۲ (۱۳۹۲).
۲. رمضانی قوام‌آبادی، محمدحسین و محمد علیپور؛ «ماهیت و کارکرد حقوق نرم در آرای دیوان بین‌المللی دادگستری»، *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، شماره ۱ (۱۴۰۰).
۳. محمودی، زهرا؛ «حقوق نرم در پرتو تصمیمات نهادهای قضایی و شبه‌قضایی بین‌المللی»، *دو فصلنامه حقوق تطبیقی*، شماره ۱ (۱۳۹۵).

ب. انگلیسی**- Book**

1. Lindgren, David, *An Assessment Framework for Compliance with International Space Law and Norms Promoting Equitable Access and Use of Space for Emerging Actors*, Springer, 2020.

-Chapter of a Book

1. Aoki, Setsuko, "The Function of 'Soft Law' in the Development of International Space Law", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Böhlau Verlag, 2012.
2. Boyle, Alan, "The Choice of a Treaty: Hard law versus Soft Law", in: Malone Chesterman, Ivanovic Villalpando (eds.), *The Oxford Handbook of United Nations Treaties*, Oxford University Press, 2019.
3. Brunnée, Jutta, "Sources of International Environmental Law: Interactional Law", in: Samantha Besson, Jean d'Aspremont (eds.), *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford

University Press, 2017.

4. Brünner, Christian, Georg K nigsberger, "Regulatory Impact Assessment- A Tool to Strengthen Soft Law Regulations", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Böhlau Verlag, 2012.
5. Ferrazzani, Marco, "Soft Law in Space Activities- An Updated View", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012.
6. Fitzmaurice, Malgosia, "The History of Article 38 of the Statute of the International Court of Justice: The Journey from the Past to the Present", in: Samantha Besson, Jean d'Aspremont (eds.), *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford University Press, 2018.
7. Freeland, Steven, "For Better or for Worse?: The Use of 'Soft Law' within the International Legal Regulation of Outer Space", *Annals of Air And Space Law*, 36, 2011.
8. Freeland, Steven, "The Laws of War in Outer Space", in: K.-U. Schrogl et al. (eds.), *Handbook of Space Security*, Springer, 2015.
9. Freeland, Steven, "The Role of 'Soft Law' in Public International Law and its Relevance to the International Legal Regulation of Outer Space", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Böhlau Verlag, 2012.
10. Marboe, Irmgard, "The Importance of Guidelines and Codes of Conduct for Liability of States and Private Actors", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Vienna: Böhlau Verlag, 2012.
11. Mayence, Jean-François, "The European Union's Initiative for a Code of Conduct on Space Activities: A Model of Soft Law for Outer Space?", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Böhlau Verlag, 2012.
12. Redgwell, Catherine, "Sources of International Environmental Law: Formality and Informality in the Dynamic Evolution of International Environmental Law Norms", in: Samantha Besson, Jean d'Aspremont (eds.), *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford, 2017.
13. Sakalala, Sharifah, "Hard Law and Soft Law in the Global Context", in: Sharifa Sekalala (ed.), *Soft Law and Global Health Problems: Lessons from Responses to HIV/AIDS, Malaria and Tuberculosis*, Cambridge University Press, 2017.
14. Tronchetti, Fabio, "A Soft Law Approach to Prevent the Weaponisation of Outer Space", in: Irmgard Marboe (ed.), *Outer Space: The Function of Non-binding Norms in International Space Law*, Böhlau Verlag, 2012.

- Article

1. Abbott, Kenneth W., Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance", *International Organization*, Vol. 54, Iss. 03, 2000.
2. Al Banna, Mahir, "Soft Law to Regulate Outer Space Activities?", *Multicultural Education*, Vol. 7, Iss. 6, 2021.
3. Beard, Jack M., "Soft Law's Failure on the Horizon: The International Code of Conduct for Outer Space Activities", *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications*, Vol. 38, Iss. 2, 2016.
4. Byrd, Laura C., "Soft Law in Space: A Legal Framework for Extraterrestrial Mining", *Emory Law Journal*, Vol. 71, Iss. 4, 2022.
5. Cantú-Rivera, Humberto, "The Expansion of International Law Beyond Treaties", *AJIL Unbound*, Vol. 108, 2014.
6. Cárdenas Castañeda, Fabián Augusto, "A Call for Rethinking the Sources of International Law: Soft Law and the Other Side of the Coin", *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, Vol. XIII., 2013.
7. Danilenko, Gennady M., "Outer Space and the Multilateral Treaty-making Process", *High Technology Law Journal*, Vol. 4:217, 1990.
8. Frandsen, Hjalte Osborn, "Looking for the Rules of the Road of Outer Space: A Search for Basic Traffic Rules in Treaties, Guidelines and Standards", *Journal of Space Safety Engineering*, Vol. 9, Iss. 2, 2022.
9. Han-Taek, Kim, "Militarization and Weaponization of Outer Space in International Law", *JAKO*, Vol. 6, Iss. 30, 2018.
10. Jakhu, Ram S., Chen, Kuan-Wei, Bayar Goswami, "Threats to Peaceful Purposes of Outer Space: Politics and Law", *Astropolitics*, Vol. 18, Iss. 1, 2020.
11. Koplow, David A., "The Fault Is Not in Our Stars: Avoiding an Arms Race in Outer Space", *Harv. Int'l L.J.*, Vol. 59, Iss. 2, 2018.
12. Korkea-aho, Emilia, "EU Soft Law in Domestic Legal Systems: Flexibility and Diversity Guaranteed?", *MJ*, Vol. 16, Iss. 3, 2009.
13. Kuplic, Blair S., "The Weaponization of Outer Space: Preventing an Extraterrestrial Arms Race", *N.C. J. INT'L L.*, Vol. 39, Iss. 4, 2013.
14. Liu, Hao, Fabio Tronchetti, "United Nations Resolution 69/32 on the 'No first placement of weapons in space': A step forward in the prevention of an arms race in outer space?", *Space Policy*, Vol. 38, 2016.
15. Maxim, Felicia, "Hard Law versus Soft Law in International Law", *Conferinta Internationala de Drept, Studii Europene si Relatii Internationale*, 2020.
16. Mosteshar, Sa'id, "Space Law and Weapons in Space", *Oxford Research Encyclopedia of Planetary Science*, 2019.

17. Rajamani, Lavanya, "The 2015 Paris Agreement: Interplay Between Hard, Soft and Non-Obligations", *Journal of Environmental Law*, 28, 2016.
18. Tannenwald, Nina, "Law versus power on the high frontier: The case for a rule-based regime for outer space", *Yale J. Int'l L.*, Vol. 29, Iss. 2, 2004.
19. Tarelli, Elis, "The Strengths and Weaknesses of Soft law as a Source of International Financial Regulation", 2009. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1467842> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1467842>
20. Tepper, Eytan, "Space Force One: The Complex Laws of Space Warfare", *SSRN Electronic Journal*, 2020.
21. Van Loon, Fabio, "Codifying Jus in Bello Spatialis- The Space Law of Tomorrow", *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 15, Iss. 1, 2021.
22. Wang, Guoyu, Chen, Junzhe, "On the New Initiative for Responsible Space Behaviors Proposed by United Kingdom, United States, and Other States", *Space Sci. Technol.*, Vol. 3, Article: 0033, 2023.
23. Wessel, Brian, "The Rule of Law in Outer Space: The Effects of Treaties and Nonbinding Agreements on International Space Law", *Hastings Int'l & Comp.L. Rev.*, Vol. 35, Iss. 2, 2012.
24. Williamson, Richard L., "Hard Law, Soft Law, and Non-Law in Multilateral Arms Control: Some Compliance Hypotheses", *CJIL*, Vol. 4, Iss. 1, 2003.
25. Yoo, John, "Rules for the Heavens: The Coming Revolution in Space and the Law of War", *University of Illinois Law Review*, Vol. 2020, Iss. 1., 2020.

- Report

1. A Brief Overview of Norms Development in Outer Space, UNIDIR, 2012.
2. McClintock, Bruce, Feistel, Katie, Ligor, Douglas C., Kathryn O'Connor, "Responsible Space Behavior for the New Space Era Preserving the Province of Humanity", RAND Corporation, 2021.
3. Harrison, Todd, Cooper, Zack, Johnson, Kaitlyn, Thomas G. Roberts, "Threats to Space Systems", CSIS, 2017.
4. Deepak Sharma, Brigadier, "Threats to Space Assets and India's Options", IDSA Occasional Paper, No. 22, 2011.

- Thesis

1. Nadarajah, Hema, "Soft Law and International Relations: The Arctic, Outer Space, and Climate Change", A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, the Faculty of Graduate and Postdoctoral Studies (Political Science), The University of British Columbia (Vancouver), 2020.

- UN Document

1. A/RES/75/36, Resolution Adopted by the General Assembly on 7 December 2020, "Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behaviours".
2. A/75/397: Prevention of an Arms Race in Outer Space: Report of the 1st Committee: General Assembly, 75th Session, 16 November, 2020.
3. A/75/PV.37: General Assembly Official Records, 75th Session: 37th Plenary Meeting, Monday, 7 December 2020.
4. ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001).
5. ILC Draft Articles on the Responsibility of International Organizations (2011).
6. Liability Convention: Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (1971).
7. Outer Space Treaty: Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (1967).
8. Protocol to the Convention on International Interests in Mobile Equipment on Matters Specific to Space Assets (2012).
9. Registration Convention: Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (1975).
10. A/C.1/75/L.45/Rev.1: Draft Resolution Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behaviours, United Nations First Committee, 23 October, 2020.
11. Views and Analysis of the Islamic Republic of Iran on the Resolution "Reducing Space Threats through Norms, Rules, and Principles of Responsible Behavior" Proposed by United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the First Committee of the UN (A/C.1/75/L.45/Rev.1) 11/6/2020.

- Webpage

1. "Committee on the Peaceful Uses of Outer Space: Membership Evolution", UNOOSA, available at: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/members/evolution.html>, (Accessed October 19, 2022).
2. "Outer Space", UN Office for Disarmament Affairs, available at: <https://www.un.org/disarmament/topics/outerspace>, (Accessed October 19, 2022).
3. "Report of the Secretary- General on Reducing Space Threats through Norms, Rules and Principles of Responsible Behaviors (2021)", UN Office for Disarmament Affairs, available at: <https://www.un.org/disarmament/topics/outerspace-sg-report-outer-space-2021/>, (Accessed October 26, 2022).

4. “UN Resolution on Norms of Responsible Behaviours in Space- A Step Forward to Preserve Stability in Space?”, ESPI Briefs, No. 54, 2021, available at: <https://www.espi.or.at/briefs/un-resolution-on-norms-of-responsible-behaviours-in-space/> (Accessed October 26, 2022).

